

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Dariaus Viskonto
V kurso, privatinės teisės: civilinės
ir verslo teisės šakos studento

Magistro darbas

**Dispozityvumo ribojimai paveldėjimo pagal testamentą atveju
Restrictions on Disposition in the Case of inheritance by will**

Vadovė: vyr. lekt. dr. Neringa Gaubienė

Recenzentė: partnerystės prof. dr. E. Tamošiūnienė

Vilnius
2024

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojami dispozityvumo ribojimų paveldėjime pagal testamentą teoriniai ir praktiniai ypatumai. Nagrinėjant teisinį reglamentavimą, mokslinę doktriną ir teismų praktiką apžvelgiama paveldėjimo pagal testamentą esmė, aptariamas dispozityvumo turinys, jo įgyvendinimo ribos, atskirai nagrinėjami ribojimų ypatumai taikomi testatoriui ir įpėdiniams. Tokiu būdu mėginama įvertinti ar egzistuojantys dispozityvumo ribojimai paveldėjimo pagal testamentą atveju pateisinami ir pakankami.

Pagrindiniai žodžiai: paveldėjimas pagal testamentą, dispozityvumas, dispozityvumo ribojimai taikomi testatoriui ir įpėdiniams.

This paper analyses the theoretical and practical specificities of the limitations on dispositive powers in succession under a will. The analysis of the legal regulation, the scientific doctrine and the case-law provides an overview of the essence of testamentary succession, discusses the content of the dispositive power, the limits of its implementation, and examines separately the peculiarities of the restrictions applicable to the testator and the heirs. In this way, an attempt is made to assess whether the existing limitations on dispositive powers in the case of inheritance by will are justified and sufficient.

Keywords: inheritance by will, disposability, limitations on disposability applicable to the testator and heirs.

TURINYS

IŽANGA.....	4
1. PAVELDĖJIMO PAGAL TESTAMENTĄ ESMĖ.....	7
2. DISPOZITYVUMO TURINYS IR JO ĮGYVENDINIMO RIBOS PAVELDINT PAGAL TESTAMENTĄ.....	13
3. DISPOZITYVUMO RIBOJIMAI TAIKOMI TESTATORIUI.....	19
3.1. Įpėdinių pagal testamentą ribojimas.....	19
3.2. Reikalavimai testamentu turiniui.....	22
3.3. Privalomos palikimo dalies nustatymas.....	25
4. DISPOZITYVUMO RIBOJIMAI TAIKOMI ĮPĖDINIAMS.....	35
4.1. Palikimo priėmimo/ atsisakymo besąlygiškumas.....	35
4.2. Palikimo priėmimo/ atsisakymo neatšaukiamumas.....	37
4.3. Palikimo priėmimo/atsisakymo terminas.....	40
IŠVADOS.....	43
PASIŪLYMAI.....	45
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	46
SANTRAUKA.....	56
SUMMARY.....	57

IŽANGA

Nagrinėjamos temos aktualumas. Remiantis Valstybės įmonės Registrų centro testamentų registro duomenimis, 2018 m. Lietuvoje įregistruota 22 804 tūkstančiai, 2019 m. 23 688 tūkstančiai, 2020 m. – 21 972 tūkstančiai, 2021 m. – 22 639 tūkstančiai, 2022 m. – 16 024 tūkstančiai testamentų (Testamentų registrų duomenys apie testamentus... 2024). Tai rodo, kad ženkliai Lietuvos gyventojų dalis pasinaudoja savo teise sudaryti testamentą. Testamentas, kaip asmeninis, vienašalis sandoris reiškia, kad testatorius, nepatikėdamas to įstatymui (paveldėjimas pagal įstatymą), pats nusprendžia kam ir kokį paliks per savo gyvenimą įgytą turtą. Nors testamentas, kaip ir bet kurio kito sandorio atžvilgiu, veikia civilinėje teisėje vyraujantis dispozityvumas, t. y. paveldėjimo teisinių santykių subjektų laisvė pasirinkti savo elgesio variantą, jis nėra absoliutus. Siekiant apsaugoti paties testatoriaus (pavyzdžiui, draudimas palikti testamentą savo žudikui), testamentinių įpėdinių (pavyzdžiui, reikalingų išlaikymo arba nenorinčių savo turtu atsakyti už palikėjo skolas) ar trečiųjų asmenų (pavyzdžiui, kreditorių nuosavybės teisė) interesus, įstatymų leidėjas, remdamasis sąžiningumo, protingumo, teisingumo principais, įtvirtino tam tikrus dispozityvumo ribojimus. Būtent šie ribojimai atskleidžia tikrąją dispozityvumo vertę paveldint pagal testamentą. Dėl to, dispozityvumo ribojimus paveldėjimo pagal testamentą atveju, aktualu analizuoti. Nagrinėjant šį institutą svarbu išsiaiškinti ar valstybės kišimasis (ribų nustatymu) į šią jautrią sritį neatgraso asmenų nuo testamentas sudarymo (pavyzdžiui, vis vien išlaikymo reikalaujančiam artimam asmeniui bus skirta privaloma palikimo dalis, taigi kam vargintis ir reikšti savo valią, jei jos nebus paisoma?) Reikšminga nustatyti ar dispozityvumo ribojimai šioje sityje, nors ir paremti sąžiningumo, protingumo, teisingumo principais, išlaiko pusiausvyrą tarp testamentinės laisvės ir įpėdinių laisvos valios ir laisvo pasirinkimo principų? Be to aktualu išsiaiškinti ar atžvelgiant į sparčiai besikeičiančią asmenų poreikių dinamiką sukuriama subjektų santykių įvairovė, nustatytos dispozityvumo ribos paveldėjimo pagal testamentą atveju yra pateisinamos, pakankamos ir tebėra aktualios?

Nepaisant pasirinktos temos mokslinio aktualumo, Lietuvos teisės moksle paveldėjimo pagal testamentą klausimai, susiję su dispozityvumo ribojimu, nėra plačiai nagrinėti. Autoriai apie dispozityvumą paveldint pagal testamentą pasisako tik fragmentiškai, tirdami pavienius aspektus. Dažniausiai aptariama testatoriaus laisvė. Ją pastaraisiais metais tyrė pavyzdžiui, Svajonė Šaltauskienė (2018), Simona Bronušienė (2019), Indrė Nausėdienė (2022) ir kt. Nors S. Bronušienė, aptardama testatoriaus laisvę mini ir jos ribas, tačiau jas aptaria tik tarptautinio paveldėjimo bylos kontekste (2019, p.

145 - 171). Pasisakoma ir dėl privalomosios palikimo dalies (Šaltauskienė, 2018, p. 37 – 40), (Bronušienė, 2019, p. 145 - 171). Palikimo priėmimo institutą savo magistro darbe: „Palikimo priėmimo institutas lyginamuoju aspektu“ tyrė Agnė Briedytė (2019, p. 2 - 56). Tačiau ji analizavo Lietuvos palikimo priėmimo teisinį reglamentavimą įpėdinių ir palikėjo kreditorių interesų pusiausvyros atžvilgiu ir dispozityvumo ribojimų ypatumų atskleidimui, paveldėjime pagal testamentą, dėmesio neskyrė. Palikimo priėmimą, savo darbe „Palikimo priėmimo institutas lyginamuoju aspektu,“ tyrė ir magistrantė Vilija, Marija Palytė (2019, p. 3 - 44). Nors šiame magistro darbe yra analizuojamas palikimo priėmimo institutas Lietuvoje ir užsienio valstybėse, dispozityvumas ir jo ribojimai paveldint pagal testamentą, neaptariami. Taigi dispozityvumo ribojimų paveldint pagal testamentą tema Lietuvos teisės moksle nėra sistemiškai išanalizuota. Siekiant užpildyti šią spragą aktualu ištirti dispozityvumo ribojimus paveldėjimo pagal testamentą atveju sistemiškai ir nustatyti jų specifiką ir ypatumus.

Darbo tikslas. Išanalizuoti dispozityvumo ribojimų paveldėjime pagal testamentą teorinius ir praktinius ypatumus.

Darbo uždaviniai:

1. Atskleisti paveldėjimo pagal testamentą esmę;
2. Išnagrinėti dispozityvumo turinį ir jo įgyvendinimo ribas paveldint pagal testamentą;
3. Išanalizuoti dispozityvumo ribojimų ypatumus taikomus testatoriui;
4. Išnagrinėti dispozityvumo ribojimų ypatumus taikomus įpėdiniams.

Darbo objektas. Dispozityvumo principo ribojimų analizė paveldint pagal testamentą.

Darbo originalumas. Magistro baigiamasis darbas originalus dėl atliktos išsamios ir sisteminės dispozityvumo ribojimų paveldėjimo pagal testamentą analizės. Darbe nustatomos dispozityvumo ribos, išskiriami dispozityvumo ribojimų ypatumai apžvelgiant juos tiek iš testatoriaus, tiek iš testamentinių įpėdinių pusės. Darbe aiškinamasi ar dispozityvumo ribojimai išlaiko pusiausvyrą tarp testamentinės laisvės principo ir įpėdinių laisvos valios ir laisvo pasirinkimo principo bei ar Lietuvos įstatymu nustatytos dispozityvumo ribos yra pateisinamos, pakankamos ir tebėra aktualios. Tokio pobūdžio analizė Lietuvos teisės doktrinoje padaryta nebuvo.

Tyrimo metodai. Vadovaujantis sisteminiu tyrimo metodu, atrinkti aktualiausi temai šaltiniai. Remiantis dokumentų analizės metodu nagrinėjamas dispozityvumo ribojimų paveldint pagal testamentą klausimui aktualus Lietuvos teisinis reglamentavimas, Lietuvos ir užsienio mokslinėje doktrinoje (pavyzdžiui, Vokietijos, Prancūzijos, Lenkijos, Jungtinės

Karalystės, Jungtinių Amerikos Valstijų ir kt.) formuluojamos nuomonės bei teismų praktika šioje srityje. Pasitelkus lingvistinį tyrimo metodą atskleidžiamos svarbiausios darbe vartojamos sąvokos (dispozityvumas paveldint pagal testamentą, dispozityvumo paveldint pagal testamentą ribojimai ir kt.). Remiantis loginiu – analitiniu tyrimo metodu atkleistas dispozityvumo ribojimų paveldint pagal testamentą turinys, išskirti šių ribojimų ypatumai. Siekiant atskleisti dispozityvumo ribojimų Lietuvoje ypatumus, tam tikrose darbo vietose pritaikytas ir lyginamasis metodas – palyginami konkretūs ribojimai ir jų apimtis Lietuvoje ir kai kuriose užsienio valstybėse. Mokslinė indukcija, taikyta ieškant probleminių dispozityvumo ribojimų paveldint pagal testamentą aspektų. Temą atskleisti padėjo ir empirinis tyrimas – Lietuvos teismų praktikos paveldėjimo pagal testamentą bylose analizė. Apibendrinimo metodas taikytas formuluojant darbo autoriaus nuomonę, skyrių apibendrinimus bei darbo išvadas.

Svarbiausi šaltiniai. Rašant pasirinktą darbo temą, remtasi Lietuvos Respublikos civiliniu kodeksu (toliau – CK, 2000), Lietuvos civilinio proceso kodeksu (toliau – CPK, 2002), kai kurių užsienio valstybių CK (pavyzdžiui, Prancūzijos, 1803, Vokietijos, 2002). Vadovautasi ir Lietuvos bei užsienio mokslinė doktrina, pavyzdžiui, remtasi Lufuno Tokyo Nevondwe (2011), Kristinos Ambrazevičiūtės (2012), Ульяна Аликовна Омарова Omarova (2013), Eike G. Hosemann (2014), Albert Lamarca Marquès (2014), Svajonės Šaltauskienės (2018), Siiri Liin (2019), Simonos Bronušienės (2019), Mark Glover (2020), Reinhard Zimmermann (2020), Mariusz Zalucki (2021), Motseotsile Clement Marumoagae (2023) ir daugelio kitų nuomonėmis.

1. PAVELDĖJIMO PAGAL TESTAMENTĄ ESMĖ

Šiame skyriuje bus trumpai aptarti esminiai paveldėjimo pagal testamentą momentai: šio instituto kilmė, sąvoka, pagrindiniai turinio aspektai.

Paveldėjimas pagal testamentą yra žinomas jau nuo senovės Romos laikų. R. Domingo teigimu, paveldėjimas pagal testamentą buvo romėnų paveldėjimo sistemos pagrindas (2017, p. 1.). Šis institutas buvo aiškinamas kaip „ne kas kita kaip visumos teisių, kurias turėjo mirusysis, perėmimas“ (Jonaitis, 2014, p. 267) pagal testamentą, t.y. asmens vienašališką paskutinės valios išreiškimą mirties atveju, kuriuo paskiriamas įpėdinis (Jonaitis, 2014, p. 273). Kaip matome, paveldėjimas pagal testamentą – mirusiojo turėtų teisių, pagal mirusiojo išreikštą valią (dėl po mirties paliekamo turto ir įpėdinio), perėmimas. Įdomu tai, kad dar romėnų teisėje susiformavusi paveldėjimo pagal testamentą sąvoka išliko beveik nepakitusi iki šių dienų. Tai rodo, kad paveldėjimas pagal testamentą yra vienas stabiliausių teisinių institutų, laiko atžvilgiu.

Autoriai pažymi, kad nuo romėnų laikų „testamento sąvoka nėra iš esmės pakitusi (Nausėdienė, 2022, p.15) „Testamentas – tai asmeninis, vienašalis, rašytinis įstatymo nustatyta tvarka visiškai veiksnus asmens – testatoriaus laisva valia sudarytas sandoris, kuriuo testatorius nusprendžia jam priklausančio turto likimą ir kurio teisiniai padariniai atsiranda tik jam mirus“ (Vileita, 2011, p. 45). Matome, kad pagrindinė testamento funkcija – suteikti aiškumo, kaip po palikėjo mirties bus paskirstytas asmens palikimas naudos gavėjams (Rykson and Tjempaka, 2023 p. 3724). Esmingai nepakitęs ir paveldėjimo suvokimas. Štai CK 5.1 str. įtvirtina tokią paveldėjimo sampratą: „paveldėjimas – tai mirusio fizinio asmens turtinių teisių, pareigų ir kai kurių asmeninių neturtinių teisių perėjimas jo įpėdiniam pagal įstatymą arba (ir) įpėdiniam pagal testamentą“. Panašius paveldėjimo apibrėžimus formuluoja ir mokslininkai. Pavyzdžiui, D. Perkumienė jį apibūdina kaip turtinių teisių ir pareigų perėjimą įstatymo nustatyta tvarka palikėjo įstatyminiams ar testamentiniams įpėdiniam (2007, p. 53) Taigi, šiuolaikinėje teisėje paveldėjimas pagal testamentą – vienas iš paveldėjimo būdų, t.y. būdas kai įpėdinis perima mirusiojo turtines teises ir pareigas, asmenines neturtines teises po jo mirties, pagal testatoriaus surašytą testamentą.

Jau „XII lentelių įstatymai suformulavo arba iš paprotinės teisės perėmė vieną pagrindinių paveldėjimo teisės nuostatų – testamentinio paveldėjimo prioritetą prieš įstatyminį. V a. prieš Kr. buvo numatyta, jog egzistuojant testamentui, paveldima pagal testamentą, nesant testamento – pagal įstatymą“ (Vėlyvis ir Jonaitis, 2008, p. 10). Vadinasi, jau anuomet pirmenybė buvo teikiama paveldėjimui pagal testamentą, o ne pagal įstatymą.

J. Jonaičio teigimu šią nuostatą atspindi principas „*Nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest, t. y. „niekas negali mirti dėl dalies turto sudaręs testamentą, o dėl dalies ne“ (palikęs ir testamentinių įpėdinių, ir įpėdinių pagal įstatymą)* (2014, p. 268). Kone analogiška norma įtvirtinta dabar galiojančio CK 5.2 str. 2 dalyje, kur nurodyta, kad „pagal įstatymą paveldima, kada tai nepakeista ir kiek nepakeista testamentu“. Visgi, kaip pažymi I. Kroppenbergs, ši nuostata taikoma tik romėniškos kilmės kontinentinės Europos teisės sistemose (2012). Manytina, kad paveldėjimui pagal testamentą prioritetas prieš paveldėjimą pagal įstatymą, teikiamas dėl keleto svarbių priežasčių.

„Visais laikais testamentu buvo siekiama išreikšti asmens paskutinę valią, paskirstyti palikėjui priklausiusį turtą“ (Nausėdienė, 2022, p.13). Taigi, darbo autoriaus manymu, visų pirma, šis paveldėjimo būdas suteikia testatoriui galimybę išreikšti savo laisvą valią dėl to, kam ir koks turtas atiteks po jo mirties. Testamentu testatorius gali nustatyti sąlygą ar sąlygas, kurias turi įvykdyti įpėdinis, kad galėtų paveldėti (CK 5.36 str.1 d.), gali įpareigoti palikimą priėmusį įpėdinį atlikti tam tikrą prievolę (testamentinę išskirtinę, CK. 5. 23 str.) arba gali atimti paveldėjimo teisę iš vieno, kelių ar visų įpėdinių (CK 5.19 str. 3 d.). Tokiu būdu įgyvendinama galimybė kontroliuoti, asmens užgyvento turto likimą po jo mirties.

Taip pat paveldėjimas pagal testamentą leidžia nustatyti paveldėjimo tvarką, atitinkančią testatoriaus norus, asmeninius santykius, įsitikinimus, tikėjimą ir kitas unikalias aplinkybes, į kurias neatsižvelgiama paveldėjime pagal įstatymą. Tai ypač svarbu, kai asmuo nori palikti turtą ne tik šeimos nariams, artimiesiems giminaičiams, bet ir draugams, įvairioms organizacijoms (pavyzdžiui, universitetui, vaikų namams, bažnyčiai ir kt.) ar labdaros institucijoms (pavyzdžiui, beglobių gyvūnų ar benamių globos fondui ir kt.). Įdomu, kad kartais testamentai gali būti net labai neįprasti. Pavyzdžiui, pasaulyje ne mažai atvejų, kai žmonės savo turtą palieka gyvūnams. Štai anglė milijardierė L. Helmsley testamentu paliko 12 mln. dolerių savo šuniui (Why the sensational administration of Leona Helmsley’s..., 2024). 2,8 ml. dolerių savo katėms ir šunims paliko ir viena moteris iš Kinijos (Moteris išbraukė savo vaikus iš testamentu...2024). Visgi pastebėtina, kad ne visų šalių įstatymai, įskaitant Lietuvą, leidžia palikti turtą gyvūnams (jie traktuojami kaip turtas ir nėra pripažįstami įpėdiniais pagal CK 5.5. str.). Kaip matome, paveldėjimas pagal testamentą suteikia asmeniui galimybę pritaikyti paveldėjimą pagal savo individualius poreikius, ko negalima padaryti paveldint pagal įstatymą. Kartu tai rodo, kad šis paveldėjimo būdas, palyginant su įstatyminiu yra lankstesnis.

Teisės doktrinoje formuluojama pozicija, kad paveldėjimas pagal testamentą – autonomiškas (Kroppenberg, 2012), asmeninis piliečio disponavimas (įformintas pagal įstatymą) jam priklausančiu turtu, jo mirties atveju (Stonogina, 2017, p. 78). Taigi,

įstatymų leidėjas, per paveldėjimo pagal testamentą institutą, suteikia testatoriui galimybę disponuoti per gyvenimą įgytu turtu po jo mirties. Ir tenka pripažinti, kad tai yra vienintelis toks įmanomas būdas.

Galiausiai galima teigti, kad paveldėjimas pagal testamentą leidžia efektyviausiai paskirstyti testatoriaus turtą. Testatorius gali paskirstyti turtą taip kaip jis nori, o ne pagal teisės aktų numatytus standartus. Todėl šis paveldėjimo būdas gali ne tik palengvinti paveldėtojų santykius dalinantis palikėjo turtą, tačiau, kaip teigia mokslininkai, gali sumažinti ar net panaikinti konfliktus, taigi ir teisinius ginčus tarp įpėdinių (Rykson, Tjempaka, 2023 p. 3719).

Atkreiptinas dėmesys, kad teisiniai paveldėjimo santykiai atsiranda tik surašius testamentą, kuris, galima sakyti, yra juridinis faktas. „Kaip ir kiekvienas sandoris, testamentas turi turėti tokius būtinus elementus: subjektą, valią ir jos išraišką, turinį bei formą“ (Testamento pripažinimas negaliojančiu (nuginčijimas)....2024).

Visų pirma, testamentas yra asmeninis sandoris, todėl šį dokumentą testatorius gali sudaryti tik pats. Tokiu būdu, kaip pažymi mokslininkai „sudaryti testamentą per atstovą – neleidžiama“ (Dolynska, 2018 p. 64). Remiantis CK 5.15 str. 2 d. „testamentą gali sudaryti tik veiksnus šioje srityje asmuo, kuris suvokia savo veiksmų reikšmę ir pasekmes“. Testatorius (arba abu testatoriai bendro sutuoktinių testamento sudarymo atveju) turi būti ne tik veiksmus, t.y. suvokti savo veiksmus, tačiau testamentą turi surašyti ir remdamasis laisva valia. Kitaip tariant, „testamento atveju itin reikšmingas sandorio elementas – testatoriaus valia, t. y. ar testamento turinys atitinka palikėjo valią“ (Nausėdienė, 2022, p. 17). Teisininkės E. Morkūnienės teigimu, laisva valia reiškia, kad testamentą testatorius sudaro be prievartos ar suklydimo. Tačiau prievarta nelaikomas pavyzdžiui, įprastinis suinteresuotų įpėdinių įkalbinėjimas ar prašymas sudaryti jiems palankų testamentą (2016). Testatoriaus laisvos valios nebus jei prieš jį naudojama prievarta, pavyzdžiui, testatoriui grasinama (jo ar jo artimųjų gyvybei ar turtui) ar net prieš jį smurtaujama fiziškai. Taip pat jei testatorius apgaulinėjamas, jo valia manipuluojama. Visgi suklaudinimo atveju testamentas bus pripažintas negaliojančiu tik tada, kai suklaudinimo aplinkybės esminės, t.y. dėl kurių testatorius sudarė testamentą kitokį, nei būtų sudaręs neveikiamas apgaulės, manipuliavimo ir pan. Kaip nurodo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT), apgaulė yra tik tokie tyčiniai kitos šalies veiksmai, kurie turėjo lemiamos įtakos šalies (testatoriaus) valios susiformavimui (2003 m. lapkričio 26 d. nutartis civilinėje byloje).

Pažymėtina, kad testamentai gali būti kelių rūšių – oficialūs, asmeniniai ir bendrieji sutuoktinių. Atitinkamai, jiems keliami kiek skirtingi turinio reikalavimai pagal CK 5.28 ir 5.30, 5.45 str.

Testamento forma, neatsižvelgiant į testamentą rūšį, visada turi būti rašytinė“ (Apžvalga bylose dėl paveldėjimo, 2017). Asmeniniame testamente privalu nurodyti testatoriaus vardą, pavardę, testamentą sudarymo datą, vietą (CK 5.30 str. 1 d.). Štai asmeninis testamentas turi būti surašytas testatoriaus ranka kaip vientisas dokumentas ir jo paties pasirašytas (Konsultacijos, 2013, p. 25). Taigi, asmeninis testamentas negali būti surašomas kompiuteriu. E. Kadys pastebi, kad įstatymas nenustato vietos, kurioje turėtų būti padėtas testatoriaus parašas (2020), vadinasi asmeniniame testamente galima pasirašyti bet kurioje jo vietoje. Akivaizdu, kad sutuoktinių bendrąjį testamentą turi pasirašyti abu sutuoktiniai (CK 4.44 str. 2 d.).

Oficialieji testamentai (tarp jų ir bendrasis sutuoktinių), sudaromi raštu dviem egzemplioriais ir patvirtinami notaro arba Lietuvos Respublikos konsulinio pareigūno atitinkamoje valstybėje, jame taip pat turi būti nurodoma testamentą sudarymo vieta ir laikas. Kaip ir asmeninio testamentą atveju, testamentą privalo pasirašyti pats testatorius (CK 5.28. str. 1, 3 d.), tokiu būdu patvirtinamas testamentą autentiškumas.

Egzistuoja tam tikros išimtys, kuomet už testatorių leidžiama pasirašyti kitam asmeniui. Pagal CK 5.29 str. pasirašyti kitam asmeniui leidžiama tais atvejais, kai testatorius turi fizinių trūkumų, serga ar yra kitokių priežasčių, dėl kurių negali pasirašyti. Pavyzdžiui, vienoje byloje nustatyta, kad notarė atvyko pas testatorių Č. M. į butą, kur jis buvo slaugomas. Testatoriui buvo pateiktas testamentą tekstas su jo išreikšta valia, testamentas perskaitytas, duotas pačiam pasirašyti. Pirmą testamentą egzempliorių testatorius pasirašė suprantamai (vardą, pavardę ir parašą), o antrą testamentą egzempliorių Č. M. pasirašė jau neįskaitomai, parašas buvo neaiškus. Paklausus, ar jis gali pats pasirašyti testamentą, atsakymas buvo neigiamas. Už testatorių, nurodant to priežastį, pasirašė kaimynė (Vilniaus apygardos teismo 2023 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje). Manytina, kad dar viena priežastis dėl ko testatorius negali pats pasirašyti galėtų būti pavyzdžiui, jo neraštingumas.

Testamentas įsigalioja ne nuo jo surašymo, o nuo testatoriaus mirties. „Todėl iki to laiko sudarytas testamentas yra tik juodraštis, nesuteikiantis jokių teisių ir pareigų testamente nurodytiems įpėdiniams“ (Kadys, 2020). Be to, testatorius testamentą gali bet kada pakeisti, papildyti arba panaikinti, atšaukti (Baranauskas, 2005, p. 183). Kadangi testamentas nėra dokumentas, kuris įpareigoja, CK nenumato jokių apribojimų, todėl taisyti, pildyti ar keisti testamentą galima tiek kartų, kiek testatorius pageidauja. Teismo praktikoje pažymima, kad tai, jog asmuo anksčiau buvo sudaręs oficialųjį testamentą, neriboja ir neeliminuoja jo teisės sudaryti asmeninį testamentą (Klaipėdos apylinkės teismo

2021 m. rugpjūčio 20 d. nutartis civilinėje byloje). Taigi galima keisti ir sudarytų testamentų rūšis.

Svarbu tik tai, kad pagal CK 5.35 str. 2 d. vėliau sudarytas testamentas panaikina visą pirmesnį testamentą ar tą jo dalį, kuri prieštarauja vėliau sudarytam testamentui. Tačiau ši nuostata netaikoma bendrajam sutuoktinių testamentui. Kaip numatyta CK 5.46 str. 2 d. sutuoktinių sudaryti individualūs testamentai, neatšaukus bendrojo sutuoktinių testamento, negalioja. Vadinasi, kuriam nors iš sutuoktinių panorus sudaryti asmeninį testamentą, privalu atšaukti bendrąjį sutuoktinių testamentą. A. Vileitos pastebėjimu, bendrasis sutuoktinių testamentas jau dvišalis sandoris (2011, p. 147). Vadinasi, šis testamentas, gali būti pakeistas tik laikantis abiejų sutuoktinių valios.

Kad įpėdiniai įgytų palikimą pagal testamentą, jie turi jį priimti (LAT 2008 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje). Tai – sekantis paveldėjimo pagal testamentą etapas po palikimo atsiradimo. Šis etapas atspindi įpėdinio valios išraišką. Vadinasi, mirus testatoriui, įpėdiniai, sužinoję apie jo sudarytą testamentą, turi išreikšti savo valią priimti palikimą. Teisės doktrinoje nurodoma, kad „palikimo priėmimas – įstatymo nustatyta tvarka ir terminais atliekami įpėdinio veiksmai, kuriais patvirtinamas jo sutikimas įgyti nuosavybės teises į palikimą“ (Baranauskas ir kt. 2007, p. 525). Savo esme, anot LAT, palikimo priėmimas yra vienašalis sandoris (LAT 2009 m. liepos 31 d. nutartis civilinėje byloje). Laikoma, kad valia priimti palikimą išreiškiama, konkludentiniais veiksmais, t.y. kai įpėdinis, kaip numatyta CK 5.50 str. 2 d., padavė palikimo atsiradimo vietos notarui pareiškimą dėl palikimo priėmimo. Akivaizdu, kad įpėdinio žodinė valios išraiškos forma priimti palikimą pagal testamentą – remiantis teisiniu reglamentavimu – neįmanoma. Taip pat valios išraiškos forma priimti palikimą nelaikomas ir tylėjimas, nes pagal teismų praktiką vienašaliui sandoriui sudaryti „nepakanka tik asmens vidinės valios, būtina asmens valią išreikšti įstatymo nustatyta forma ir terminais, kad jo valią žinotų kiti asmenys“ (LAT 2009 m. liepos 31 d. nutartis civilinėje byloje).

Priimti palikimą pagal testamentą, pagal CK 5.50 str. 3 d., galima per trijų mėnesių laikotarpį nuo palikimo atsiradimo dienos. Itin svarbu nepraleisti šio termino, kuris pradedamas skaičiuoti nuo palikėjo mirties momento. Jei terminas palikimui priimti praleidžiamas, jį atnaujinti galima tik kreipiantis į teismą. Tačiau teismas šį terminą atnaujina tik esant svarbioms jo praleidimo priežastims (CK 5.57 str.).

Įpėdinis (iai) privalo priimti tik visą palikimą pagal testamentą nes, pagal CK 5.50 str. 1 d. neleidžiama priimti palikimo iš dalies arba su sąlyga ar išlygomis. Taip pat pažymėtina, kad priėmus palikimą, jo atsisakyti nebegalima, nes, kaip teigia E. G. Spitko

palikimo priėmimas –vienašalis ir neatšaukiamas sandoris (2016, p. 10). Išreikšti savo valią atsisakyti palikimo įpėdinis gali tik po palikimo atsiradimo (CK 5.60 str. 1 d.).

Apibendrinant, paveldėjimą pagal testamentą galima laikyti labai svarbiu privačios nuosavybės apsaugos būdu, nes taip užtikrinama, kad palikėjui mirus, jo turtas pereis paskirtiems įpėdiniams. Šis paveldėjimo būdas individualus ir lankstus, nes suteikia testatoriui, remiantis jo valia ir individualiais pageidavimais, galimybę kontroliuoti, kas ir kaip paveldės jo turtą. Unikalu tai, kad per paveldėjimo pagal testamentą institutą, įstatymų leidėjas testatoriui suteikia galimybę disponuoti per gyvenimą įgytu turtu po mirties. Kadangi testamentu aiškiai išreiškiama testatoriaus valia dėl paliekamo turto, paveldėjimas pagal testamentą sumažina teisinių ginčų, tarp įpėdinių, kilimo tikimybę. Tačiau, kad paveldėjimo teisiniai santykiai susiklostytų, įpėdiniai pagal testamentą palikimą turi priimti.

2. DISPOZITYVUMO TURINYS IR JO ĮGYVENDINIMO RIBOS PAVELDINT PAGAL TESTAMENTĄ

Antrame darbo skyriuje bus analizuojamas dispozityvumo suvokimas, aptariami esminiai jo turinio elementai. Toliau atskleidžiama kokiais atvejais ribojamas dispozityvumas būtent paveldint pagal testamentą, pateikiama šių ribojimų klasifikacija.

Disponere, iš kurio kilęs dispozityvumas yra lotyniškas terminas, reiškiantis - disponuoti, tvarkyti, išdėstyti tam tikra tvarka (Pesudovs, 2018, p.4). Atsižvelgiant į šią etimologinę žodžio reikšmę, dispozityvumą galime sieti su galimybėmis tam tikra tvarka, savo nuožiūra, veikti. Teisės doktrinoje dispozityvumas laikomas tam tikra teisės idėja, reiškiniu, kylančiu iš demokratijos pasiekimų, nes kas nori įgyvendinti savo teisę, remiantis romėnų teisės sentencija, turi pats ja rūpintis (lot. *Jura scripta vigilantibus sunt*) (V.E. Valerievič ir Č.A. Valerievna, 2019, p. 97). Dispozityvumo turinį romėnų teisėje atspindi ir Ulpiano teiginys: „Invitus nemo rem cogitur defendere“, reiškiantis, kad niekas prieš savo valią nėra verčiamas ginti savo reikalą (Jonaitis, 2005, p. 15.). Kaip matome, dispozityvumas romėnų teisėje reiškė, kad šalims suteikiama autonomija savarankiškai nuspręsti ginti savo pažeistas teises ar ne.

Dispozityvumas, iš esmės nepakitęs nuo romėnų laikų (Terebeiza, 2008, p. 93), yra vienas iš pagrindinių (LAT 1999 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje, Terebeiza, 2008, p. 93) ir fundamentaliausių (Birmontienė ir kt. 2002, p. 232, Driukas ir Valančius, 2005, p.325) tiek civilinės teisės, tiek proceso principų. Pabrėžiama, kad dispozityvumas kyla iš valios autonomijos civilinėje materialinėje teisėje ir funkcinio ryšio tarp civilinės materialinės teisės ir civilinio proceso (Popova, 2011, p. 36). Iš esmės dispozityvumas civilinėje ir civilinio proceso teisėje sietinas su šalių valios laisve, autonomija ginant pažeistas teises. Civilinėje teisėje ši autonomija pasireiškia materialiuoju aspektu, proceso teisėje – procesiniu.

P. A. Gordeev, apibendrinamas įvairių autorių nuomones pažymi, kad dispozityvumas civilinėje teisėje apibrėžiamas kaip: teisinės laisvės buvimas, pasirinkimo galimybė, laisvė pasirinkti tam tikrą elgesio modelį civilinėje apyvartoje, civilinės teisės subjektų teisinė laisvė įgyvendinti savo teisinį subjektiškumą, įgyti subjektines teises ir jas įgyvendinti, jomis disponuoti (2018, p. 79.) Trumpai tariant, dispozityvumas suvokiamas kaip šalių laisvė pasirinkti savo elgesio variantą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT), ne kartą komentuodamas dispozityvumo principą civilinėje teisėje yra pažymėjęs, kad jis reiškia, jog „tik pats teisės turėtojas gali nuspręsti, kokias jam priklausančias teises ginti ir kokį šių teisių gynybos būdą pasirinkti“ (LAT 2006 gruodžio 29 d. nutartis civilinėje

byloje). Taip pat LAT yra pasakęs, kad dispozityvumo principas – “suteikia teisę asmeniui laisvai apsispręsti, ar realizuoti savo teisę, ar nuo jos atsisakyti ir ją perleisti kitam asmeniui“ (LAT 1999 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje). Kaip matome, kasacinis teismas, dispozityvumo principą taip pat vertina per šalių laisvos valios autonomijos prizmę, akcentuodamas, kad tik šalys pačios gali spręsti ar savo teises ginti ir kaip jas ginti.

Apžvelgę dispozityvumą civilinėje teisėje galime apibūdinti ir dispozityvumą paveldėjimo pagal testamentą atveju. Kadangi kiekvienas veiksnus civilinių santykių dalyvis turi valios laisvę spręsti, kaip įgyvendinti savo subjektines teises ir rūpintis savo privačių interesų apsauga. Šios principinės nuostatos galioja ir paveldėjimo pagal testamentą santykiams. Todėl darbo autorius sutinka su pavyzdžiui, A. Hirsch (2004, p. 1032), E. A. Ostanina (2015, p.16), O. Y. Kukharev (2020, p. 25) ir kt. autorių nuomone, kad paveldėjimo teisėje dispozityvumas dažniausiai pastebimas valios laisvės kontekste.

„Viena iš nuosavybės teisės turinį sudarančių teisių yra teisė disponuoti turtu savo nuožiūra. Turto palikimas testamentu yra vienas iš turto perleidimo tretiesiems asmenims būdų. Savininkas laisva valia turtą ar jo dalį gali palikti testamentu kam jis nori – tai teisinėje literatūroje apibrėžiama testatoriaus laisvės principu“ (Šaltauskienė, 2018, p. 37-38). Taigi testatorius, sudarydamas testamentą pasitelkdamas vidinę valios laisvę gali laisvai ir nevaržomai spręsti, kokiam asmeniui ar asmenims palikti savo užgyventą turtą ar jo dalį, gali spręsti ar atimti paveldėjimo teisę, kokias sąlygas ar pareigas (išskirtines) numatyti įpėdiniams ir pan.

„Dispozityvumas paveldėjimo teisėje suteikia įpėdiniams teisinę galimybę ne tik priimti palikimą, bet ir atsisakyti jį priimti“ (Kukhariev, 2019, p.46). Kadangi paveldėjimas pagal testamentą apima ir įpėdinių palikimo priėmimą (atsisakymą), tai dispozityvumas reiškiasi ir per įpėdinių laisvos valios, laisvo pasirinkimo principą. Kaip pažymi LAT, teisė laisva valia apsispręsti dėl palikimo priėmimo būdo – viena iš įpėdinių interesų apsaugos garantijų (2011 m. spalio 11 d. nutartis civilinėje byloje). Taigi, paveldėjimui pagal testamentą būdingas dispozityvumas išreikštas per testatoriaus ir įpėdinių valios laisvę.

Darbo autoriaus nuomone, dispozityvumą paveldėjime pagal testamentą galima įžvelgti ir procesiniu aspektu. Pastebėtina, kad dispozityvumo suvokimas civilinio proceso teisėje panašus kaip ir civilinėje, skirtumas tik tas, kad čia akcentuojama šalių valios autonomija procesinių teisių kontekste. Dispozityvumo principas įtvirtintas CPK 13 str., nurodant, kad „šalys ir kiti proceso dalyviai, laikydamiesi šio kodekso nuostatų, turi teisę laisvai disponuoti joms priklausančiomis procesinėmis teisėmis“. Taigi, pagal CPK dispozityvumo principas reiškia, jog šalys, gindamos savo materialines teises yra laisvos savarankiškai nuspręsti dėl įvairių proceso eigos aspektų. Akivaizdu, kad čia akcentuojama

šalių autonomijos, disponuojant teisėmis procese, idėja. Šią idėją palaiko ir kasacinė praktika, štai LAT manymu, dispozityvumas civiliniame procese reiškia, kad šalys gali disponuoti ginčo objektu ir procesinėmis priemonėmis (LAT 2014 m. sausio 8 d. nutartis civilinėje byloje).

Nuo aptarto dispozityvumo principo aiškinimo neatitolstama ir civiliniame procese. E. Vaskovskio aiškinimu, „jeigu nuo teisės turėtojo priklauso ginti ar ne savo menamai pažeistą teisę, tik jo valioje turi būti sprendimas naudotis arba ne įstatymo suteikiamomis priemonėmis šiam tikslui pasiekti“ (Nekrošius, 2017, p. 9.). Vadinasi, dispozityvumas – tam tikra laisvos šalių valios išraiška ginant pažeistą teisę, t.y. pasirenkant tam reikiamas, įstatymų suteiktas priemones arba jų nesirenkant, atitinkamai pasirenkant neginti pažeistų materialinių teisių. F. Brus savo disertacijoje dispozityvumo principą aiškina kaip principą, pagal kurį šalys turi teisę savarankiškai nuspręsti dėl savo teisių gynimo proceso, taip pat dalyvauti ginčo sprendimo procese ir aktyviai prisidėti prie sprendimo priėmimo, laikantis proceso taisyklių ir procedūrų. Taip pat ši autorė pabrėžia, kad kartu su teise laisvai disponuoti joms priklausančiomis procesinėmis teisėmis šalims kyla ir atsakomybė už savo priimtus sprendimus bei veiksmus (2014, p.172). Remiantis išdėstytu, dispozityvumo principas civiliniame procese, žvelgiant iš vienos pusės, reiškia šalių valios autonomiją priimant procesinius sprendimus dėl pažeistos materialinės teisės gynimo, o iš kitos pusės – atsakomybę už tų sprendimų priėmimą. Darbo autoriaus manymu, šalių naudojimas laisve ginti savo pažeistas teises visuomet siejamas su iš to išplaukiančia atsakomybe. Tokiu būdu šalys daro įtaką pačiam procesui, – kas lemia vienokių ar kitokių pasekmių atsiradimą už kurias yra atsakingos jos pačios.

Atsižvelgiant į išdėstytą galima teigti, kad dispozityvumas paveldėjimo pagal testamentą procese – testatoriaus ir įpėdinių laisvė priimti procesinius sprendimus, susijusius su šiuo paveldėjimu. Pavyzdžiui, testatorius gali nuspręsti kokios rūšies testamentą jam surašyti: oficialų, asmeninį, bendrą sutuoktinių. Kaip pažymi M. Glover, įpėdiniai taip pat nėra pasyvūs paveldėjimo proceso dalyviai – po testatoriaus mirties jie gali savarankiškai nuspręsti priimti palikimą ar ne (2020, p. 329). Įpėdiniai pasirinkę priimti arba atsisakyti palikimo kreipiasi į notarą, per nustatytą terminą ir šią valią atitinkamai įformina. Atitinkamai vienoks ar kitoks procesinis testatoriaus ir įpėdinių sprendimas jiems sukelia tam tikrą atsakomybę. Sakykim, sudaręs bendrąjį sutuoktinių testamentą testatorius kitą gali sudaryti tik atšaukęs pastarąjį. Arba priėmęs palikimą įpėdinis už palikėjo iki mirties turėtas skolas atsako visu savo turtu.

Vis dėl to įstatymai ne visais atvejais suteikia privilegiją testatorių (ir jų įpėdinių) valios laisvei (Kelly, 2013, p. 1128). Kaip nurodoma teisės doktrinoje, ilgą laiką

materialioje ir proceso teisėje beveik absoliučiu pripažintą dispozityvumo principą imta riboti XVIII amžiaus pabaigoje (Nekrošius, 1999, p. 43). Vadinasi, dispozityvumas, ne išimtis ir paveldėjimo pagal testamentą atveju – neabsolūtus ir turi ribas. Akivaizdu, kad šalių valios laisvė, kaip teisinė laisvė, negali egzistuoti kaip neribota – tai nuvestų į aklavietę. Todėl privalu nustatyti tam tikras ribas.

P. A. Gordeev aiškina, kad dispozityvumo ribos – įstatymų nustatyti rėmai, kuriuose subjektai turi atlikti autonominius teisinius veiksmus, susijusius su jų teisinio subjektiškumo ir subjektinių teisių įgyvendinimu (2018, p. 84). Kitaip tariant, dispozityvumo ribos apibrėžia įstatymo numatytas normas, kurių reikia privalomai laikytis (Kerridge, Brierley 2009, p.160). Taigi paveldėjimo pagal testamentą atveju dispozityvumo ribos yra įstatymo numatyti privalomo pobūdžio reikalavimai, kurių turi laikytis šių paveldėjimo teisinių santykių subjektai, atlikdami su jų teisiniu subjektiškumu ir subjektinių teisių įgyvendinimu susijusius veiksmus. Tai reiškia, kad nors testatorius ir testamentiniai įpėdiniai turi valios laisvę paveldėjimo santykiuose, jų valia nėra beribė – ji apribota tam tikrų įstatymo nuostatų.

I. D. Johnson, teigia, kad paveldėjimas pagal testamentą visuomet buvo ribojamas. (2011 p. 107). Ir nuo pat pradžių jo siekis buvo apsaugoti viešuosius, t. y., visos visuomenės, interesus (Nekrošius, 1999, p. 43). Šis siekis nepakito iki šių dienų. Viešojo intereso apsaugos poreikį paveldėjime pagal testamentą ir jo pagrindu kylančius dispozityvumo ribojimus mini tiek teisės doktrina (pavyzdžiui, Nevondwe, 2011, p. 286, Bronušienė, 2019, p. 163, Zyl 2023, p. 211 ir kt.), tiek teismų praktika (pavyzdžiui, LAT 2015 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje, LAT 2020 m. gruodžio 2 d. nutartis civilinėje byloje). Vadinasi, ribojant paveldėjimo teisinių santykių dalyvių valios laisvę įstatymų leidėjas gina viešąjį interesą.

L. Bieliūnienės ir kt. teigimu, viešasis interesas yra tai, kas svarbu visai visuomenei ar jos daugumai (2015, p. 253). Iš esmės, viešas interesas suprantamas itin plačiai ir orientuotas į įvairias visuomenėje pripažįstamas vertybes. Viešuoju interesu paveldėjimo pagal testamentą atveju galima laikyti teisę į nuosavybę. Sakykim kreditorių teisė į nuosavybę ginama nuostata, kad priimti galima tik visą palikimą. Viešasis interesas siejamas ir su silpnesniosios pusės teisių gynimo svarba. Tokiu būdu pavyzdžiui, nepilnamečių interesai yra viešasis interesas, atitinkamai paveldėjime pagal testamentą turi būti ginami nepilnamečių vaikų interesai. Remiantis tuo nustatomi tam tikri dispozityvumo ribojimai.

Remiantis teisės aktų bei teisės doktrinos analize, paveldėjimo pagal testamentą atveju, galima išskirti dvi esmines dispozityvumo ribojimų grupes:

1. ribojimai taikomi testatoriui;
2. ribojimai taikomi testamentiniams įpėdiniams.

Aptariant dispozityvumo ribojimus testatoriaus atžvilgiu, pirmiausia paminėtina, kad testatorius neturi visiškos laisvės rinktis, kam palikti savo turtą. Šį aspektą yra aptaręs pavyzdžiui, E. G. Hoseman (2014 p. 462 - 463). Iš tiesų CK 5.6 str. 1d. 1 – 4 p. nurodo asmenis, kurie neturi teisės paveldėti. Atsižvelgiant į tai, testatorius šiems asmenims savo turto palikti negali.

Taip pat testatorius negali visiškai laisvai rinktis kaip surašyti testamentą, nes remiantis įstatymu yra nustatyti tam tikri ribojimai testamentu turiniui. Testamentu turinio reikalavimus, kaip dispozityvumo principo ribojimą mini tokie autoriai kaip L. T. Nevondwe (2011, p. 286), M. Zalucki (2021 p. 134). Pagal CK 5.16 str. 1 d. 3 p. testamentu turiniui keliami du esminiai reikalavimai: turinio teisėtumas ir suprantamumas.

„Visais paveldėjimo teisės raidos etapais teisė paskirstyti savo turtą testamentu buvo ribojama palikėjo šeimos narių, kuriems buvo iš anksto numatoma dalis turto, interesais“ (Šaltauskienė, 2013, p. 650). Lietuvoje dispozityvumas testatoriaus atžvilgiu ribojamas privalomosios palikimo dalies institutu (CK 5.20 str.) Šį ribojimą išskiria dauguma Lietuvos ir užsienio mokslininkų, pavyzdžiui, D. Petrauskaitė (2008, p. 512), K. Ambrazevičiūtė (2012, p. 117), U. A. Omarova (2013, p. 338), A. L. Marquès (2014, p. 267), S. Šaltauskienė (2018, p. 40), S. Liin (2019, p. 33), S. Bronušienė (2019, p. 157), R. Zimmermann (2020, 465), M. C. Marumoagae (2023, p. 681) ir daugelis kt. Aptariamojo ribojimo esmė pagrįsta būtinumu t.y. siekiu užtikrinti pažeidžiamų šeimos narių interesus, kurie tampa svarbesniu už testatoriaus valios laisvę.

Aptariant dispozityvumo ribojimus įpėdinių pagal testamentą atžvilgiu, pastebėtina, kad jis įgyvendinamas, priimant arba atsisakant priimti palikimą (Kauno apylinkės teismo 2019 m. birželio 25 d. nutartis civilinėje byloje) ir pirmiausia siejamas su sąlyginiu palikimo priėmimu/atsisakymu. Pagal CK 5.50 str. 1 d. neleidžiama palikimą priimti iš dalies arba su sąlyga ar išlygomis. O pagal 5.60 str. neleidžiama atsisakyti su sąlygomis ir išlygomis arba dalies palikimo. Remiantis šiomis įstatymo nuostatomis, akivaizdu, kad galimybės priimti tik dalį turto arba atsisakyti tik dalies turto nesuteikimas arba šių veiksmų atlikimo su sąlygomis ir išlygomis negalimumas – riboja dispozityvumą. Mokslininkai teigia, kad skolininkai yra motyvuoti atsisakyti palikimo, siekiant apsaugoti turtą nuo kreditorių ar išvengti mokesčių (Parker, 1993, p. 31). Taigi, manytina, kad aptartas ribojimas numatytas tam, kad įpėdinis negalėtų atsisakyti tos palikimo dalies, kuri suvaržyta palikėjo skolų. Neegzistuojant tokio ribojimo įpėdinis galėtų priimti tik niekaip nesuvaržytą palikimo dalį ir taip būtų pažeisti kreditorių interesai.

Sekantis dispozityvumo ribojimas įpėdinių atžvilgiu – palikimo priėmimo/atsisakymo neatšaukiamumas. Kaip numatyta CK 5.50 str. 2 d. laikoma, kad įpėdinis laikomas priėmusiu palikimą, kai jis padavė palikimo atsiradimo vietos notarui pareiškimą dėl palikimo priėmimo. Atitinkamai pagal 5.60 str. 4. d. neleidžiama atsisakyti palikimo, jeigu įpėdinis padavė palikimo atsiradimo vietos notarui pareiškimą, kad jis priima palikimą arba prašo išduoti jam paveldėjimo teisės liudijimą. Vadinasi, neatšaukiamumas reiškia, kad įpėdinis negali pakeisti savo valios. Tai riboja dispozityvumą paveldint pagal testamentą. Siekiant užtikrinti civilinės apyvartos stabilumą, ir kitų įpėdinių interesus (atsisakęs įpėdinis negali atimti iš kito asmens jam įstatymo suteiktos teisės priimti palikimą (Vileita, 2011, p.124)), toks dispozityvumo ribojimas – suprantamas ir darbo autoriaus manymu, pateisinamas.

LAT yra pasakęs, kad asmens valia dėl palikimo priėmimo turi būti išreikšta įstatymo nustatytais terminais (LAT 2023 m. spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje). Vadinasi, įpėdinis negali bet kada pareikšti savo valios priimti palikimą ar jo atsisakyti, tai turi būti padaroma griežtai apibrėžtais terminais. Kaip įtvirtinta CK 5.50 str. 3 d. ir CK 5.60 str. 1 d. tai padaryti įpėdiniai gali per trijų mėnesių laikotarpį, kuris pradamas skaičiuoti nuo palikimo atsiradimo dienos. Akivaizdu, kad konkretaus termino palikimo priėmimui/atsisakymui nustatymas reiškia, kad dispozityvumo principas yra ribojamas.

Visi paminėti dispozityvumo paveldėjimo pagal testamentą atveju ribojimai detaliau bus aptarti sekančiame darbo skyriuje.

Apibendrinant, dispozityvumas paveldėjime pagal testamentą reiškia, kad paveldėjimo teisinių santykių subjektai jiems suteiktas teises įgyvendina savo nuožiūra. Dispozityvumas yra išreikštas per testatoriaus bei įpėdinių valios laisvę (išorinę ir vidinę) priimti su paveldėjimu susijusius materialiuosius ir procesinius sprendimus. Dispozityvumas paveldėjime pagal testamentą nėra absoliutus ir siekiant ginti viešąjį interesą – ribojamas. Dispozityvumo ribos paveldėjimo pagal testamentą atveju yra įstatymo numatyti privalomo pobūdžio reikalavimai, kurių turi laikytis šių paveldėjimo teisinių santykių subjektai, atlikdami su jų teisiniu subjektiškumu ir subjektinių teisių įgyvendinimu susijusius veiksmus. Dispozityvumo ribojimai taikomi testatoriaus ir jo įpėdinių atžvilgiu. Testatoriaus atžvilgiu šie ribojimai apima: 1) įpėdinių kurie neturi teisės paveldėti nustatymą; 2) privalomų reikalavimų testamento turiniui nustatymą 3) privalomos palikimo dalies išskyrimą. Įpėdinių atžvilgiu dispozityvumas ribojamas: 1) besąlyginio palikimo priėmimo/atsisakymo nustatymu 2) palikimo priėmimo/atsisakymo neatšaukiamumo nustatymu; 3) palikimo priėmimo/atsisakymo termino nustatymu.

3. DISPOZITYVUMO RIBOJIMAI TAIKOMI TESTATORIUI

Trečiame darbo skyriuje detaliai aptariami dispozityvumo ribojimai, taikomi testatoriaus atžvilgiu. Pirmiausia aptariama kokiems įpėdiniams testatorius negali palikti savo turto. Tuomet nagrinėjami privalomi reikalavimai testamentu turiniui, kurių testatorius turi laikytis sudarydamas testamentą. Taip pat detaliai analizuojamas privalomosios palikimo dalies institutas, aiškinamasi kokiais kriterijais remiantis, nepriklausomai nuo testatoriaus valios, gali būti skiriamas išlaikymas to reikalingiems testatoriaus artimiausiems šeimos nariams.

3.1. Įpėdinių pagal testamentą ribojimas

Darbo autoriaus manymu, vienas dispozityvumo ribojimų, taikomų testatoriui – įstatyminė nuostata jog tam tikri asmenys negali būti įpėdiniais. CK 5.6 str. 1d. 1 – 4 p. nustatyta, kad neturi teisės paveldėti pagal testamentą asmenys, kurie priešingais teisei tyčiais veiksmais prieš palikėją, prieš kurį nors iš jo įpėdinių ar prieš testamente išreikštos palikėjo paskutinės valios įgyvendinimą sudarė teisinę padėtį, kad jie tampa įpėdiniais, jeigu teismo tvarka nustatyta, kad tyčia atėmė palikėjui ar jo įpėdiniui gyvybę arba kėsinosi į šių asmenų gyvybę, tyčia sudarė tokias sąlygas, kad palikėjas iki pat savo mirties neturėjo galimybės sudaryti testamentu, jį panaikinti ar pakeisti, apgaule, grasinimais, prievarta privertė palikėją sudaryti, pakeisti arba panaikinti sudarytą testamentą, privertė įpėdinį atsisakyti palikimo, slėpė, klastojo ar sunaikino testamentą. Šiuo atveju paveldėti pagal testamentą turėję asmenys, dėl savo tyčinių veiksmų nukreiptų prieš palikėją, įstatymo tvarka tampa įpėdiniais, kurie negali paveldėti. Darbo autoriaus manymu, pastaroji įstatyminė nuostata užtikrina viešąjį interesą. Niekam neturi būti leista pasinaudojus priešingais teisei tyčiais veiksmais įgyti palikėjo turtą.

Visgi magistrantė A. Meidutė yra išreiškusi nuomonę, kad „testamentinės laisvės ribojimu negalima laikyti įstatyminės nuostatos, jog tam tikra kategorija asmenų išvis negali būti įpėdiniais: tai asmenys, pasikėsinę ar atėmę testatoriaus ar jo įpėdinio gyvybę, asmenys, klastoję ar slėpę testamentą ir t.t. Šie ribojimai atitinka teisingumo, protingumo reikalavimus; susiklosčius panašioms aplinkybėms, tikėtina, pats testatorius norėtų keisti savo valią, išreikštą testamente, bet gali būti per vėlu. Taigi tokia įstatyminė nuostata ne tik teisingai sureguliuoja paveldėjimo santykius, bet ir atlieka prevencinę funkciją“ (2007, p. 18.) Iš esmės ši autorė nepripažįsta, kad analizuojama situacija – dispozityvumo ribojimas testatoriaus atžvilgiu. Šiai pozicijai nepritaria E. G. Hoseman. Jis aiškina, kad nors

dauguma autorių aiškina, jog testatorius nenorėtų, kad jo paties žudikas paveldėtų turtą, tačiau tokia nuomonė hipotetiška, pagrįsta spėlionėmis ir nėra jokių duomenų, kad testatorius iš tiesų to norėtų. Taigi, šio autoriaus nuomone, kartais, net jei testatorių nužudė jo paskirtas įpėdinis, testatorius norėtų, kad žudikas neliktų tuščiomis rankomis. Todėl pateisinant testatoriaus laisvės ribojimą negali būti remiamasi tik hipotetiniu testatoriaus ketinimu nepalikti testamentu turto savo žudikui (2014 p. 462 - 463). Iš tiesų, pavyzdžiui, tose šalyse kur eutanazija yra draudžiama, ją įvykdęs įpėdinis, nors ir išlaisvinęs testatorių nuo kančių, prieš įstatymą bus žudikas ir neteks teisės paveldėti. Tačiau ar testatorius šiuo atveju tikrai norėtų iš jo atimti paveldėjimo teisę? Juk jis buvo išlaisvintas nuo kančių ir galbūt net pats prašė savo testamentinio įpėdinio tai padaryti. Visgi, moraliniu požiūriu, žudiko teisė paveldėti nėra pateisinama. Asmuo negali gauti naudos iš savo nusikaltimo. Įtvirtinus priešingai, pavojų patirtų pagyvenę asmenys. Tokiu būdu šis ribojimas užkerta kelią kėsinimuisi į testatoriaus gyvybę, kuri yra svarbiausia ir absoliuti kiekvieno žmogaus vertybė. Tad darbo autorius pritaria Lietuvos įstatymo leidėjų pozicijai.

Analizuojant įpėdinių pagal testamentą ribojimo aspektą toliau, aptartinas vienas konkretus atvejis iš teismų praktikos. Vienoje civilinėje byloje ieškovas, testatorės sutuoktinis V. B. prašė pripažinti negaliojančiu savo sutuoktinės, testatorės testamentą, kuriuo ji visą savo turtą paliko svetimam žmogui – ją gydžiusiam šeimos gydytojui. Ieškovas teigė, kad gydytojas, atlikdamas savo pareigas pacientui, t. y. teikdamas sveikatos priežiūros paslaugas, privalo vengti bet kokių asmeninių turtinių santykių su šiuo asmeniu. Tačiau teismas konstatavo, kad nėra duomenų, jog testatorės atžvilgiu būtų panaudota apgaulė, smurtas, ekonominis spaudimas ar realus grasinimas, testatorė buvo veiksmi, savo valią (kam palikti turtą) testamente išreiškė laisvai ir aiškiai, todėl ieškinį atmetė (Panevėžio apylinkės teismo 2021 m. liepos 20 d. nutartis civilinėje byloje). Aptarta byla iliustruoja ir patvirtina faktą, kad Lietuvoje testatorius yra laisvas sudaryti testamentą jį gydžiusio gydytojo naudai.

Visgi mokslinėje doktrinoje šis aspektas sulaukia kritikos. Pavyzdžiui, J. Ronald ir J. Scalise laikosi nuomonės, kad gydytojas, kuris prižiūri ligonį, lengvai įgyja didelę įtaką jo protui, ypač dėl to, kad ligonis tikisi iš gydytojo pasveikimo ir dažnai yra pasiryžęs labai daug paaukoti, kad tai pasiektų. Taigi ligonis lengvai pasiduoda jį gydžiusio gydytojo įtakai, nes jame įžvelgia savo gelbėtoją, kuriam nieko negalima atsakyti. Dėl to reikalingas draudimas numatantis, kad testatorių gydęs gydytojas negalėtų paveldėti pagal testamentą (2008, p. 64). Darbo autorius taip pat mano, kad testamentu palikimas testatorių gydžiusiam gydytojui kelia abejonių sąžiningumo, teisingumo, etiškumo principų kontekste. Žmogų gydantis gydytojas lengviau nei kitų profesijų atstovai, įgyja paciento pasitikėjimą (nes

rūpinasi sveikata) todėl jis, net to nenorėdamas ir nesiekdamas, daro įtaką pacientui, tiek renkantis vaistą, tiek gydymo būdą ir pan. Sergant žmogui, ypač rimta ar net nepagydoma liga jis itin pažeidžiamas, o užjaučiantis, patariantis, besirūpinantis, įkvepiantis kovai su liga, įtikinantis ir pan. gydytojas tampa labai svarbi figūra. Tad natūralu, kad pacientas, ypač turintis rimtų sveikatos problemų, dažnai bendraujantis su gydytoju, gali susimąstyti apie atsilyginimą ar padėką už jam gydytojo suteiktą pagalbą (nepaisydamas to, kad tai gydytojo pareiga). Analogiškai testatorius gali palikti testamentą kitam medicinos darbuotojui, pavyzdžiui jį slaugiusiam rūpestingam slaugytojui. Testamento sudarymas mediko naudai meta įtarimų šešėlį ir paties mediko atžvilgiu. Kyla abejonių ar jo elgesys buvo etiškas, nenusikalstamas. Štai pavyzdžiui, mūsų aukščiau aptartoje byloje šeimos gydytojo atžvilgiu buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas (Panevėžio apylinkės teismo 2021 m. liepos 20 d. nutartis civilinėje byloje). Akivaizdu, kad visa tai kenkia jo reputacijai.

Siekiant išvengti galimo moralinio konflikto tarp testatoriaus ir jį gydžiusio mediko, bei siekiant juos apsaugoti, kai kurios valstybės imasi dispozityvumo ribojimų. Pavyzdžiui, Prancūzijos civilinio kodekso (toliau – Prancūzijos CK) 909 str. 1 d. įtvirtinta, kad medicinos ir farmacijos profesijų atstovai, taip pat pagalbiniai medicinos darbuotojai, teikę pagalbą asmeniui ligos, nuo kurios jis miršta, metu, negali pasinaudoti *inter vivos* ar testamentu, sudarytu jų naudai ligos metu (1803). Pastebėtina, kad pagalbiniai medicinos darbuotojai (pavyzdžiui, slaugytojai, taip pat slaugantys namuose) į įstatymo normą įtraukti palyginus, neseniai, t.y. 2015 m. Normos išplėtimą lėmė visuomenės senėjimas ir slaugos poreikis šalyje (Serlooten, Laure, 2016). Kaip matome, jei testatorius sirgo ir mirė nuo tos ligos, dėl kurios jam teikta pagalba, pagal ligos metu sudarytą, teikusią pagalbą medicinos, farmacijos profesijos atstovų, pagalbinių medicinos darbuotojų naudai testamentą, paveldėti draudžiama. Remiantis Prancūzijos CK 909 str. 1 d. norma šios šalies teismų praktikoje nurodyta, kad draudimas gauti palikimą sveikatos priežiūros specialistams priklauso nuo dviejų sąlygų. Pirma, testamentas turi būti sudarytas ligos, nuo kurios mirė testatorius, metu. Antra, sveikatos priežiūros specialistas turėjo gydyti testatorių nuo ligos, nuo kurios jis mirė. Aukščiausiasis Teismas aiškina, kad tai, kad testatorius apie savo diagnozę testamentu sudarymo dieną nežino – neturi reikšmės (*L’incapacité de recevoir un legs...2024*). Vadinas, jei egzistuoja šios dvi sąlygos – paveldėjimas pagal testamentą draudžiamas. Pastebėtina, kad tų pačių taisyklių laikomasi ir religinių darbuotojų atžvilgiu (Prancūzijos CK 909 str. 3 d.). Nepriklausomai kokia religija tikima, religiniai darbuotojai daro didžiulę įtaką ja tikinčiam žmogui, ypač sunkiais momentais, pavyzdžiui, ligos atveju. Tad kaip ir sveikatos priežiūros specialistai, taip ir šie darbuotojai paveldėti pagal testamentą negali.

Darbo autoriaus manymu, Prancūzijoje taikomas teisinis reglamentavimas, nors ir riboja testatoriaus valią kam palikti savo turta, yra pateisinamas ir reikalingas. Tokiu būdu saugomi ne tik paties testatoriaus, tačiau ir sveikatos priežiūros ar religinių darbuotojų interesai. Testatorių siekiama apsaugoti nuo galimos įtakos ar net piktnaudžiavimo, o sveikatos priežiūros ar religinius darbuotojus nuo pakenkimo jų reputacijai. Manytina, kad taikomas dispozityvumo ribojimas yra proporcingas, nes taikomas tik išskirtiniais atvejais, nustatčius dvi sąlygas: testamentas sudarytas ligos, nuo kurios mirė testatorius, metu ir testamentas sudarytas sveikatos priežiūros specialisto, kuris testatorių gydė nuo ligos, nuo kurios jis mirė. Atsižvelgiant į tai, manytina, kad tokį dispozityvumo ribojimą testatoriaus atžvilgiu, derėtų įtvirtinti ir Lietuvos teisėje.

Apibendrinant, testatoriaus laisvės ribojimas numatant, kad testatorius negali palikti turto jį nužudžiusiam asmeniui, pateisinamas moraliniu požiūriu, nes gina svarbiausią kiekvienam žmogui vertybę – gyvybę. Siekiant išvengti moralinės dilemos bei turint tikslą apsaugoti testatorių nuo galimos įtakos ar net piktnaudžiavimo, o sveikatos priežiūros ar religinius darbuotojus nuo pakenkimo jų reputacijai siūlytina CK 5.6. str. papildyti 4 dalimi numatant, kad paveldėti pagal testamentą, sudarytą testatoriaus ligos metu, medicinos (įskaitant pagalbinus), farmacijos ar religinių darbuotojų naudai negali tie darbuotojai, kurie testatoriaus ligos metu teikė jam pagalbą.

3.2. Reikalavimai testamentu turiniui

Pagal CK 5.16 str. 1 d. 3 p. testamentu turiniui keliami du pagrindiniai reikalavimai: jis turi būti teisėtas ir suprantamas.

Testamentas bus neteisėtas, jei jo nuostatos prieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms (CK 1.80 str. 1 d.) ir viešajai tvarkai ar gerai moralei. Pavyzdžiui, „prašymas išlaikyti iki gyvos galvos yra negalima testamentu sąlyga, nes testamentas teisiniu padarinius sukelia tik po testatoriaus mirties“ (Testamentu turinys ir sąlygos, 2020). Imperatyvioms įstatymo normoms prieštarauja ir pavyzdžiui, užsienio kalbą suprantančio ir lietuvių kalbos nemokančio asmens pasirašytas testamentas lietuvių kalba (Vilniaus miesto apylinkės teismo 2022 m. rugpjūčio 19 d sprendimas civilinėje byloje). Arba nepanaikinus anksčiau sudaryto bendrojo sutuoktinių testamentu sudarytas naujas bendrasis sutuoktinių testamentas (Vilniaus miesto apylinkės teismo 2022 m. balandžio 25 d. sprendimas civilinėje byloje). Imperatyviosioms normoms neprieštarauja pavyzdžiui, be sutuoktinio leidimo sudarytas testamentas (Vilniaus miesto apylinkės teismo 2018 m.

lapkričio 7 d. nutartis civilinėje byloje), nes testamentas sudarymui nėra reikalingas joks sutuoktinio sutikimas.

Taip pat testamentas bus neteisėtas jei jo nuostatos prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei (CK 1.81. str. 1 d.). Įstatyme nėra atskleisti sąvokų „viešoji tvarka“ ir „gera moralė“ turiniai. Mokslininkai pažymi, kad abi sąvokos – vertinamosios. „Viešosios tvarkos“ sąvoka aiškinama kaip apimanti pagrindinius principus, kuriais grindžiama valstybės teisinė sistema, valstybės ir visuomenės funkcionavimas. Sąvoka „gera moralė“ apima pripažįstamus moralės standartus, vadovaujantis objektyviu protingumo kriterijumi (Čiomasas, 2014, p. 307). Prieštaraujančiais viešajai tvarkai ir gerai moralei paprastai laikomi testamentai, kuriuos sudaryti draudžia įstatymas. Pavyzdžiui, viešajai tvarkai ir gerai moralei prieštarautų testamentas, kuriuo pinigai būtų paliekami kokiai nors teroristinei ar karą palaikančiai organizacijai. Atitinkamai, remiantis praktika, viešajai tvarkai ir gerai moralei neprieštaruoja testamentas sudarytas ne įpėdinių o pavyzdžiui, gydžiusio gydytojo (Panevėžio apylinkės teismo 2021 m. liepos 20 d. nutartis civilinėje byloje) ar draugiškus santykius su testatoriumi palaikiusio ir jam padėjusio asmens (Panevėžio apygardos teismo 2023 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje) naudai. Teismų praktikoje pastebėta, kad viešosios tvarkos ir geros moralės, kaip teisinių vertybių, turinys gali būti kintantis (Kauno apygardos teismo 2020 m. rugsėjo 10 d. nutartis civilinėje byloje). Testamentas turinio kontekste tai reiškia, kad bendros visuomenės vertybės ir moralės normos skirtingais laikmečio momentais gali būti skirtingai suvokiamos. Tokiu atveju viešosios tvarkos ir geros moralės matas būtų teisingumo kriterijus. Testamentas turinys vertintinas pagal visų gėrio ir blogio, sąžiningumo ir nesąžiningumo, padorumo, nepadorumo ir pan. suvokimą.

Testamento turinys taip pat turi būti ir suprantamas. Lietuvių kalbos žodyne žodis „suprasti“ reiškia suvokti prasmę (2018). Atitinkamai supratimas reiškia prasmės suvokimą, o nesupratimas, jos nesuvokimą. Todėl nesuprantamas testamentas bus toks, jei iš jo negalima suprasti šio dokumento prasmės, t.y. iš testamentas turinio negalima suprasti ir nustatyti tikrosios testatoriaus valios. Teismų praktikoje testamentas nesuprantamumas paaiškinamas itin tiksliai, nurodant, kad „nesuprantamu laikytinas toks testamentas, kurio turinio negalima suprasti (negalima nustatyti tikrosios testatoriaus valios) arba kurio turinio esminės dalys prieštarauja viena kitai ir kartu panaikina viena kitą“ (Klaipėdos apygardos teismo 2021 m. rugpjūčio 5 d. nutartis civilinėje byloje). Pastebėtina, kad ir CK komentare nesuprantamu laikomas testamentas, kurio esminės dalys prieštarauja viena kitai ir kartu viena kitą panaikina (Vileita, 2003, p. 25). Iš esmės, testamentas aiškumas reiškia, kad „notarui išduodant paveldėjimo teisės liudijimą pagal asmeninį testamentą negali kilti jokių

dvejonų dėl testamento turinio aiškinimo (Nausėdienė, 2022, p. 21). Jei dėl testatoriaus valios abejonų kyla – ji negali būti įgyvendinta.

Remiantis teismų praktika, pastebėtina ir tai, kad su testamento neaiškumu dažniausiai susiduriama asmeninių testamentų atveju (Vilniaus apygardos teismo 2020 m. sausio 9 d. nutartis civilinėje byloje, Kauno apylinkės teismo 2021 m. birželio 29 d. nutartis civilinėje byloje ir kt.) Iš to seka, kad testamento turinio neaiškumui galima užkirsti kelia sudarius oficialius testamentus.

Testamento neaiškumą galima iliustruoti konkrečiais pavyzdžiais iš teismų praktikos. Štai vienoje byloje testatorei testamente nenurodžius konkretaus įpėdinio, o tik abstrakčiai išdėsčius, kad žemę palieku tam kas slaugys mane iki mirties, teiks medicininę pagalbą, palaidos ir prižiūrės mano kapą, testamento turinys buvo įvertintas kaip nesuprantamas (Kauno apylinkės teismo 2021 m. birželio 29 d. nutartis civilinėje byloje). Kaip matome, neaišku kokiam asmeniui konkrečiai paliekamas turtas.

Nesuprantamu testamento turiniu galima laikyti ir testatoriaus valią, kurią jis išreiškia nurodymu „palieku savo mašiną“, nors jam priklauso du automobiliai (Vilniaus apygardos teismo 2020 m. sausio 9 d. nutartis civilinėje byloje). Akivaizdu, kad nenurodžius tikslesnių automobilio duomenų, neaišku kurią mašiną įpėdiniui testatorius palieka. Tačiau nesuprantamu nelaikytinas toks testamentas, kuriame pavyzdžiui, nebuvo įtrauktas koks nors konkretus testatoriui priklausantis turtas arba tai, kad įpėdiniams paliekama, jų nuomone, per mažai turto (Klaipėdos apygardos teismo 2021 m. rugpjūčio 5 d. nutartis civilinėje byloje). Jei iš testamento turinio testatoriaus valia yra aiški, aiškiai nurodyta, kam ir kokią turtą jis palieka, aiški testamento vykdymo tvarka, testamentas laikomas aiškiu.

Be kita ko, remiantis I. Nausėdienės nuomone, testamento nesuprantamumas reiškia ne tik testamentinių patvarkymų neaiškumą, bet ir jo rašto neįskaitomumą (2022, p. 20-21). Rašto neįskaitomumo problema, vėl gi, itin liečia asmeninius testamentus, kadangi jie pagal CK 5.30 str. surašomi ranka. Kaip rodo praktika, neįskaitomai rašo vyresnio amžiaus, sergantis testatorius (pavyzdžiui, Klaipėdos apylinkės teismo 2019 m. rugsėjo 11 d. sprendimas civilinėje byloje). Neįskaitomumo problema pasirašant testamentą neaplenkia ir oficialių testamentų, tačiau šiuo atveju notaras pasiūlo pasinaudoti CK 5.29 str. suteikta galimybe už testatorių pasirašyti kitam asmeniui (pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo 2023 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje) ir parašo neįskaitomumo problema išsprendžiama.

CK 5.18. str. numato, kad „jeigu iš testamento turinio testatoriaus valia aiški, tai neturi reikšmės testamento teksto klaidos, netikslus asmenų įvardijimas, tai, kad kokio nors asmens arba daikto savybė ar padėtis pasikeitė ar išnyko“. Pavyzdžiui, nedaro oficialaus

testamento negaliojančiu techninė klaida (neteisingai parašytas įpėdinio vardas ar asmens kodas) oficialiajame testamente. Remiantis LAT praktika, asmeninio testamento nedaro negaliojančiu klaida, kai įpėdinei paliekamas turtas įvardytas kaip butas Nr. 1, nors testatoriui priklausė 1/4 minėto namo dalis (LAT 2017 balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje). Toks netikslus turto įvardijimas nekeičia tikrosios testatorės valios.

Apibendrinant, kad testatoriaus valia būtų gerbiama, ji turi atitikti imperatyvias įstatymo normas, viešąją tvarką ir gerą moralę. Todėl dispozityvumo ribojimas, numatantis, kad testamento turinys turi neprieštarauti šioms normoms, užtikrina teisinę tvarką, stabilumą ir teisingumą visuomenėje. Priešingu atveju būtų paneigtas teisės principas – iš neteisės teisė neatsiranda (lot. *ex in jura non oritur jus*). Dispozityvumo ribojimas, išreikštas testamento turinio suprantamumu, taikomas tik siekiant, kad nekiltų jokių abejonių dėl tikrosios testatoriaus valios. Dvejonių gali sukelti testamentinių patvarkymų netikslumas, prieštaravimas, dviprasmiškumas ir pan. bei testatoriaus rašto neįskaitomumas.

3.3. Privalomos palikimo dalies nustatymas

R. Zimmermann teigimu, idėja, kad tam tikra palikimo dalis turi atitekti mirusiojo artimiausiems giminaičiams net ir prieš testatoriaus valią, atsirado dar romėnų teisėje. Buvo manoma, kad visą turtą perleisti svetimiems žmonėms neteisinga, nes testatoriaus šeimos nariai, prisidėję gausinant turtą, jam mirus liktų tuščiomis. Atsižvelgiant į tai buvo įvesta taisyklė, pagal kurią, nepaisant testamento, tam tikra suma (*portio legitima* arba *pars legitima*) skiriama artimiems giminaičiams (2007, p. 28). Taip atsirado privalomos palikimo dalies institutas, kuris, siekiant apsaugoti šeimos narių interesus, tebetaikomas (žinoma, su tam tikrais pakeitimais) ir šiuolaikinėje teisėje. Mokslininkai šį institutą dar vadina būtinu paveldėjimu, nes jis nepriklauso nuo testatoriaus valios (Braun, 2020, p. 2).

Kaip numatyta CK 5.20 str. 1 d. „palikėjo vaikai (įvaikiai), sutuoktinis, tėvai (įtėviai), kuriems palikėjo mirties dieną reikalingas išlaikymas, paveldi, nepaisant testamento turinio, 1/2 tos dalies, kuri kiekvienam iš jų tektų paveldinti pagal įstatymą (privalomoji dalis), jeigu testamentu neskirta daugiau“. Vadinasi, teisę į privalomąją palikimo dalį turi griežtai apibrėžtas šeimos narių ratas – vaikai, sutuoktinis ir tėvai, jei jiems (palikėjo mirties dieną) reikalingas išlaikymas.

Čia galime pastebėti, kad kartu gyvenantys, bendrą ūkį vedantys, tačiau nesusituokę asmenys arba, kitaip tariant, sugyventiniai, teisės į privalomąją palikimo dalį neturi. Sugyventiniai gali būti įpėdiniais pagal testamentą, tačiau jie neturi tokių pat paveldėjimo

teisių kaip sutuoktiniai, nes jų teisinis statusas Lietuvoje neapibrėžtas. Nors Lietuvoje bendro gyvenimo neįregistravus santuokos (partnerystės) teisinis institutas įtvirtintas dar 2000 m. CK XV skyriuje, bet šios normos taip ir neįsigaliojo, kadangi nebuvo priimtas įstatymas, reglamentuojantis partnerystės įregistravimo tvarką. (Įstatymo projektų yra, pavyzdžiui, LR Partnerystės įstatymo projektas, 2021 m.). Remiantis 2021 m.¹ statistiniais duomenimis, Lietuvos namų ūkiuose gyveno 5,2 proc. arba 144,6 tūkst. gyventojų (Lietuvos Respublikos 2021 m. gyventojų ir būstų surašymo rezultatai, 2022). Tokiu būdu ženkliai Lietuvos gyventojų dalis, dėl to, kad kartu gyvena neįregistravę santuokos, netenka galimybės į privalomąją palikimo dalį.

Pažvelgus į užsienio praktiką, pastebėtina, kad valstybės, įtvirtinančios registruotą partnerystę, paprastai nustato registruotiems partneriams tas pačias paveldėjimo teises, taigi ir teisę į privalomąją palikimo dalį, kaip ir sutuoktiniams. Neregistruotos partnerystės atveju privaloma palikimo dalis paprastai nenustatoma. Pavyzdžiui, Austrijos teisinis reglamentavimas numato, kad registruotų partnerystės atveju paveldėjimui taikomos tokios pačios nuostatos kaip ir sutuoktiniams (Čirbaitė, 2010, p. 44). Analogiškos nuostatos laikosi Graikijoje (Koumpli, Marazopoulou, 2024), Italijoje (Garetto et al. 2024), Kipre (Civil partnership in Cyprus : what...2024), Vengrijoje (Čirbaitė, 2010, p.109) ir kt.

Darbo autoriaus manymu, būtų socialiai teisinga Lietuvoje teisę į privalomąją palikimo dalį numatyti kartu gyvenusiam, bendrą ūkį vedusiam asmeniui, kai tokie santykiai yra įregistruoti kaip partnerystė. Toks dispozityvumo ribojimas testatoriaus atžvilgiu būtų pateisinamas, nuoseklus, ir logiškas, atitinkantis socialinę tikrovę (*de facto* gyvenimą kartu nesusituokus). Visgi šiuo atveju mūsų valstybei reikia išspręsti partnerystės registravimo problemą, t.y. priimti partnerystės įregistravimo reglamentuojantį įstatymą, remiantis kuriuo asmenys turės galimybę įteisinti savo bendrą gyvenimą kartu nesusituokus. Tuomet reiktų koreguoti CK 5.20 str. 1 d. numatant, kad teisę į privalomąją palikimo dalį, *mutatis mutandis* kaip sutuoktiniai turi ir registruoti partneriai.

Atkreiptinas dėmesys, kad dar Lietuvos CK 3.229 str. numatyta, jog registruota partnerystė galima tik tarp skirtingos lyties asmenų. Taigi, net ir priėmus trūkstamą įstatymą, teisė į privalomąją dalį galėtų būti suteikta tik skirtingų lyčių partneriams. Pastebėtina, kad tos pačios lyties partnerystės registravimo klausimas opus užsienio valstybėse. Tik nedaugelyje šalių leidžiama partnerystę registruoti tos pačios lyties asmenims, atitinkamai tik tose šalyse šie asmenys ir turi teisę į privalomąją palikimo dalį.

¹ Aut. past. Naujesnių duomenų nėra, t.y. nei 2022, nei 2023 m. gyventojai pagal šeiminių padėčių namų ūkyje netirti.

Pavyzdžiui, Austrijoje tokia teisė suteikta skirtingų lyčių asmenims nuo 2010 m. (Čirbaitė, 2010, p. 44). Nuo 2015 m. teisė į privalomąją palikimo dalį įgijo Kipro gyventojai (Civil partnership in Cyprus : what...2024). Nors Šveicarijoje tos pačios lyties poroms registruotos partnerystės institutas taikomas nuo 2001 m. (Thommen, 2022, p. 17), teisė į privalomąją palikimo dalį šie asmenys įgijo tik visai neseniai, t.y. nuo 2023 m., įsigaliojus šios šalies CK 470 str. 1 d. pataisoms (Swiss Civil Code, 1907).

Pagal CK 5.20 str. 1 d. imperatyviai nurodyta, kad dispozityvumo ribojimas testatoriaus atžvilgiu galimas tik tuomet, kai palikėjo įpėdiniams palikimo atsiradimo dieną yra reikalingas išlaikymas. Taigi sprendžiant klausimą, ar asmeniui priklauso privaloma palikimo dalis, aktualu nustatyti, ar šiam asmeniui buvo reikalingas išlaikymas būtent palikėjo mirties dieną.

Be to, kaip nurodyta CK 5.20 str. 1 d. privaloma palikimo dalis gali būti skiriama tik tuomet, kai testatorius šiems asmenims neskyrė turto arba skyrė mažiau nei 1/2 tos dalies, kuri tektų paveldint pagal įstatymą. Privalomos palikimo dalies dydis sudaro 1/2 tos dalies, kuri tektų paveldint pagal įstatymą. Taigi, pavyzdžiui, palikėją pergyvenęs, reikalingas išlaikymo sutuoktinis paveldėtų 2/4 palikimo (kai įpėdinių ne daugiau kaip trys) (CK 5.13 str.). Jei motina mirė palikusi du vaikus, tačiau testamentu visą savo turta palieka tik vieno jų naudai, vaiko, kuris pagal testamentą neturi paveldėjimo teisės, privalomoji palikimo dalis būtų 1/4, t.y. pusė tos dalies, kuri jam priklausytų paveldint pagal įstatymą (pagal CK 5.11 str. 1 d.² 1 p. būtų 1/2). Taigi, remiantis teismų praktika, jei sūnui pagal testamentą tenka 1/4 dalis motinos palikimo pinigine išraiška, jis neturi teisės pretenduoti į privalomąją dalį, nes testamentinė išskirtinė pinigine išraiška yra dvigubai didesnė už privalomąją dalį (Šiaulių apylinkės teismo 2017 m. gegužės 23d. sprendimas civilinėje byloje).

Įdomu pastebėti, kad užsienio valstybėse privalomos palikimo dalies dydžiai skiriasi. Pavyzdžiui, privaloma palikimo dalis Čekijoje ir Slovakijoje gali sudaryti net 100 proc. paveldimo turto. Belgijoje privalomosios dalys gali sudaryti 3/4 turto, Bulgarijoje – 5/6 turto, Lenkijoje, Portugalijoje ir Ispanijoje gali sudaryti 2/3 turto (Forumus dėl teismų bendradarbiavimo civilinėse bylose..., 2008, p. 52-53). Daugelyje islamo valstybių privalomosios palikimo dalys taip pat sudaro 2/3 turto (Braun, 2020, p. 33). Danijoje privalomos palikimo dalys sudaro 1/4 turto, Estijoje, Suomijoje, Vokietijoje, Vengrijoje, Švedijoje, kaip ir Lietuvoje privalomosios dalys gali sudaryti 1/2 turto. Jokių konkrečių privalomųjų dalių nėra numatyta Anglijoje, Velse, Šiaurės Airijoje (Forumus dėl teismų bendradarbiavimo civilinėse bylose..., 2008, p. 52-53).

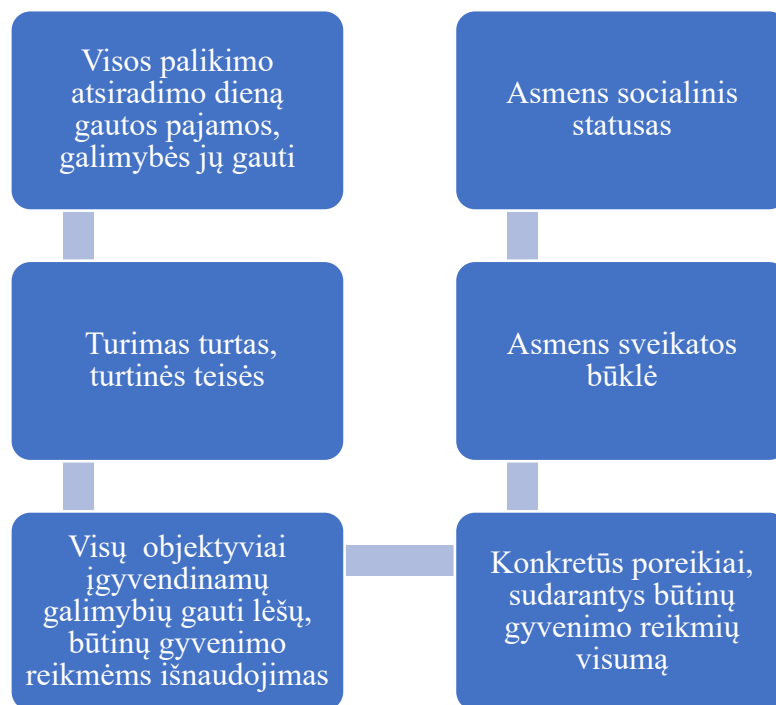
² Aut. past. paveldima lygiomis dalimis.

Vadinasi, analizuojamas dispozityvumo ribojimas lemia, kad esant CK numatytų asmenų išlaikymo poreikiui testatoriaus mirties dieną, testatorius gali laisvai disponuoti tik dalimi jam nuosavybės teise priklausančio turto. Kokia dalimi galima laisvai disponuoti – priklauso nuo valstybės požiūrio (nulemta tradicijų, kultūros ir pan.). testatorius neturi jokių galimybių kaip nors keisti privalomas palikimo dalis (pavyzdžiui, jas sumažinti).

„Teisė į privalomąją palikimo dalį turi būti įgyvendinama įstatymo nustatyta tvarka, paduodant pareiškimą notarui. Tik kilus ginčui, jis sprendžiamas teisme“ (Vilniaus apygardos teismo 2018 m. sausio 30 d. nutartis civilinėje byloje). Tuomet pretenduojantys į privalomąją palikimo dalį įpėdiniai, per tris mėnesius nuo palikimo atsiradimo dienos turi kreiptis į teismą su pareiškimu dėl juridinio fakto nustatymo, t.y. dėl išlaikymo reikalingumo fakto, kurį nustato teismas (Kadys, 2021). Kreipęsi į teismą palikėjo įpėdiniai išlaikymo reikalingumą turi įrodyti.

CK nėra nurodyti kriterijai, kuriais remiantis būtų galima įvertinti, ar asmeniui yra reikalingas išlaikymas. Tokius kriterijus yra suformulavusi teismų praktika (žr. į 1 pav.).

1 paveikslas. **Kriterijai, remiantis kuriais sprendžiamas išlaikymo reikalingumas teismuose**

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus, remiantis LAT praktika (2016 m. gegužės 5 d. 2019 m. balandžio 18 d. nutartys civilinėse bylose)

Kaip matome iš pateikto paveikslo, teismai pateikia išsamų sąrašą kriterijų, kuriuos, kiekvienu individualiu atveju, vertina sprenddami ar konkrečiam asmeniui reikalingas

išlaikymas. Išlaikymo reikalingumas pripažįstamas tuomet, kai nustatoma, kad asmuo su savo pajamomis (galimybėmis jas gauti), jam priklausančiu turtu, sveikatos būkle socialiniu statusu negali patenkinti būtinų savo poreikių. Kaip pažymėjo LAT, visi šie kriterijai, vertinami bendrųjų teisingumo, protingumo, sąžiningumo, proporcingumo principu kontekste (Apžvalga bylose dėl paveldėjimo, 2017). Pastebėtina, kad išvardyti kriterijai vertinami ne pavieniui, atsietai vienas nuo kito, o bendrai.

Vertinant visas palikimo atsiradimo dieną gautas pajamas atsižvelgiama į asmens gaunamų pajamų (atlyginimas, alimentai ir kt.), pensijos (pavyzdžiui, senatvės, našlių), pašalpos (pavyzdžiui, neįgalumo, nedarbo ir pan.) ar kitokios paramos dydį (Apžvalga bylose dėl paveldėjimo, 2017). Tokiu būdu į bendrą asmens reikalaujančio privalomosios palikimo dalies vertintino turto masę, nustatant asmens gautas pajamas, turtinę padėtį ir gebėjimą tenkinti savo asmeninius poreikius įtraukiamas ir paramos gavimas iš vaikų. Pavyzdžiui, dukra gyvenanti Kanadoje motinai pervesdavo piniginę paramą (Klaipėdos apygardos teismo 2024 m. vasario 15 d. nutartis civilinėje byloje). Atsižvelgiama tiek į oficialiai, tiek į neoficialiai gaunamas pajamas. Pavyzdžiui, moteris reikalaudama privalomosios palikimo dalies iš motinos teigė, kad neturėjo jokių pajamų, tačiau nurodė, kad su vyru augino nemažai gyvulių ir užsiėmė žemės ūkiu, todėl būtent iš šios veiklos ir pragyveno (Tauragės apylinkės teismo 2021 m. balandžio 15 d. sprendimas civilinėje byloje). Akivaizdu, kad tam tikros pajamos, nors ir neoficialios, buvo gaunamos ir privalo būti įvertintos.

Pajamų vertinimo esmė ta, kad visų jų turi nepakakti tik būtiniausioms gyvenimo reikmėms, nes „testatoriaus teisės negali būti ribojamos labiau, negu būtina teisėtam ir visuotinai reikšmingam, konstituciškai pagrįstam tikslui pasiekti“ (LAT 2019 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje). Todėl, remiantis teismų praktika, neatsižvelgiama į didesnius nei būtiniausi poreikius. Pavyzdžiui, neatsižvelgiama į tai, kad reikalaujantis privalomosios palikimo dalies asmuo turi išlaikytinių, pavyzdžiui, nepilnamečių vaikų, nes kaip nurodyta teismų praktikoje, teisė į privalomą palikimo dalį yra asmeninė, ji nesusijusi su pareiga išlaikyti nepilnametį vaiką (Vilniaus apygardos teismo 2019 m. gegužės 23 d. nutartis civilinėje byloje).

Svarbu suprasti, kad teisė į privalomąją palikimo dalį nesiejama su asmens, reikalaujančio privalomosios palikimo dalies nedarbingumu. Pavyzdžiui, vienu atveju nustatyta, kad dukra, reikalaujanti privalomosios palikimo dalies po motinos mirties, nedirbo ne tik palikimo atsiradimo metu, tačiau ir ilgą laiką prieš tai ir po to. Teismas konstatavo, kad byloje nėra jokių duomenų, jog ji registravosi darbo biržoje, dėjo pastangas susirasti darbą, nėra pateikta jokių įrodymų, kad kreipėsi į atitinkamas institucijas dėl

paramos / pašalpos skyrimo. Nors moteris teigė, kad dirbti negalėjo todėl, kad slaugė sutuoktinio motiną, tai patvirtinančių duomenų, nėra. Nepateikta duomenų ir apie tai, jog negalėta dirbti dėl ligos, sumažėjusio darbingumo ar pan. (Klaipėdos apygardos teismo 2021 m. rugpjūčio 12 d. nutartis civilinėje byloje). Taigi, nedarbingumo faktas pats savaime nepatvirtina išvados dėl išlaikymo būtinumo, teismas vertina visas objektyvias priežastis, kodėl asmuo buvo nedarbingas. Ir jei jų nėra – privaloma palikimo dalis neskiriama. Taip gerbiama testatoriaus valia.

Sprendžiant išlaikymo reikalingumo klausimą atsižvelgiama ir asmens nuosavybės teise valdomą turtą, t.y. nekilnojamuosius, kilnojamuosius daiktus, banko indėlius (Apžvalga bylose dėl paveldėjimo, 2017). Nustatoma ar palikimo atsiradimo dieną asmuo gyveno (gyvena) testatoriui priklausančiose gyvenamosiose patalpose; kur deklaravo savo gyvenamąją vietą; ar turi kitą gyvenamąją vietą (LAT 2019 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje). Turtinė padėtis laikoma bloga kai asmuo pavyzdžiui, neturi nuosavybės teise nei kilnojamojo, nei nekilnojamojo turto (LAT 2019 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje). Faktas, kad privalomosios palikimo dalies reikalaujantis asmuo, prieš kreipdamasis į teismą, savo turėtą turtą pavyzdžiui, du žemės sklypus, butą perleido kitiems asmenims (Vilniaus apygardos teismo 2019 m. gegužės 23 d. nutartis civilinėje byloje), vertinamas jo nenaudai. Vėl gi, dera pažymėti, kad vien nuosavybės turėjimas nėra pakankamas argumentas laikyti tokį asmenį nereikalaujančiu išlaikymo (LAT 2017 m. vasario 3 d. nutartis civilinėje byloje). Tai dar kartą patvirtina, kad visos išlaikymo reikalingumo aplinkybės vertinamos ne pavieniui, o neatsietai viena nuo kitos.

Be kita ko teismas vertina ir tai, ar privalomosios palikimo dalies reikalaujantis asmuo išnaudojo visas objektyviai įgyvendinamas galimybes gauti lėšų, būtinų gyvenimo reikmėms. Pavyzdžiui, konstatuota, kad dukra po tėvo mirties, palikimo atsiradimo dieną neišnaudojo visų objektyvių galimybių gauti būtinų pragyventi lėšų. Jos sveikatos sutrikimai diagnozuoti vėlesniu laikotarpiu ir ji turėjo galimybę dirbti kitus darbus, ne tik pagal įsigytą išsilavinimą (solinio dainavimo profesija) (LAT 2019 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje). Matome, kad jei asmuo negali dirbti pagal savo profesiją, tai dar nereiškia, kad jam reikalingas išlaikymas. Vertinamos jo pastangos susirasti kitokio pobūdžio darbą.

Neretai kaip asmens reikalaujančio privalomosios palikimo dalies galimybę gauti papildomų pajamų teismai įvardija turto nuomą. Pavyzdžiui, vienu atveju konstatuota, kad mirusiojo sutuoktinė gyvendama palikėjo bute ir turėdama asmeninės nuosavybės teise priklausančią butą, turėjo galimybę pastarąjį butą nuomoti ir taip gauti papildomas pajamas, tačiau tokia galimybė nesinaudojo (Kauno apygardos teismo 2017 m. rugsėjo 18 d. nutartis

civilinėje byloje). Įdomu pastebėti, kad kaip galimybę gauti papildomų lėšų, teismas laiko asmens galimybę išnuomoti dalį namo, kuriame jis pats gyvena, net kai tas namas nėra pritaikytas kelių šeimų gyvenimui (Klaipėdos apygardos teismo 2024 m. vasario 15 d. nutartis civilinėje byloje). Taip pat papildomu pajamų gavimu teismas laiko galimybę parduoti nuosavybės teise priklausantį didesnę nekilnojamąjį turtą, įsigyjant mažesnę (Plungės apylinės teismo 2023 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje) pavyzdžiui, parduodant namą, įsigyjant butą. Tokia praktika patvirtina, kad čia sprendžiamas klausimas apie išlaikymo būtinumą, kai asmuo negali tenkinti savo būtiniausių poreikių. Taigi, jei asmuo nuosavybės teise valdo ne vieną nekilnojamojo turto objektą arba vienas gyvena didelio ploto nekilnojamame objekte, jis gali savo būtinus poreikius patenkinti išnaudodamas turimą turtą (nuomoti, parduoti, iškeisti). Tokiu būdu, dėl patogesnio asmens prašančio privalomosios palikimo dalies gyvenimo, riboti testatoriaus valią nėra reikalo.

Pastebėtina, 5.20 str. 1 d. įtvirtintas dispozityvumo ribojimas skirtas užtikrinti tik tų materialinės padėties požiūriu silpniausių šeimos narių, kurie tokioje padėtyje atsidūrė dėl objektyvių, nuo jų valios nepriklausančių priežasčių, teisių ir teisėtų interesų apsaugą (LAT 2016 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje). Kaip išaiškino kasacinis teismas, tai reiškia, jog vertinant asmens išlaikymo reikalingumą, turi būti vertinama ar asmuo pats, savo kaltais veiksmais nesukūrė savo sunkios materialinės padėties, pavyzdžiui, piktnaudžiaudamas alkoholiu, tyčia susižalojęs, iššvaistęs turėtą turtą ir pan. Tai būtina įvertinti, nes asmens tik dėl savo sąmoningų kaltų veiksmų tapusio nepajėgiu apsirūpinti pragyventi būtinomis lėšomis, pretendavimas į palikimo privalomąją dalį neatitiktų proporcingumo, geros moralės, teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų (LAT 2019 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje). Taigi, paaiškėjus tokioms aplinkybėms, kurios rodo išlaikymo reikalingumą įrodinėjančio asmens kaltus veiksmus dėl savo sunkios materialinės padėties, teismas šias aplinkybes turi įvertinti ir nuspręsti, ar jos (ne)sudaro pagrindo (ne)tenkinti prašymo nustatyti išlaikymo reikalingumo faktą.

Pavyzdžiui, vienoje byloje nustatyta, kad ieškovas – išlaikymo reikalingumą po motinos mirties įrodinėjantis sūnus visą gyvenimą piktnaudžiavo alkoholiu, dėl ko prarado ne tik šeimą, bet ir darbą. Kaip iliustruoja pažymos iš užimtumo tarnybos, liudytojų parodymai – ieškovas dirbdavo tik iki pirmo atlyginimo, alkoholiui išleisdavo ir visą savo uždarbį (ir neoficialų). Sveikatos problemos nelegaliam darbui netrukdė. Nors per gyvenimą yra įgijęs statybininko, inžinieriaus mechaniko, staliaus specialybes ir turėjo pakankamai geras ir darbo rinkoje paklausias darbinės kvalifikacijas, nuo 1998 metų niekur oficialiai nedirbo, arba dirbo labai trumpus laikotarpius. Remiantis tuo ieškovo ieškinys buvo atmestas (Kauno apylinkės teismo 2022 m. liepos 27 d. sprendimas). LAT yra

pažymėjęs, kad mirusiojo testamente išreikšta valia turi būti ypač gerbtina. Gerbti testatoriaus valią reikalauja gero elgesio arba geros moralės taisyklės (LAT 2013 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje). Pateikta byla aiškiai parodo, kad asmuo turėdamas priklausomybę nuo alkoholio, vesdamas blogą gyvenimo būdą moraline prasme, nenusipelno išlaikymo. Atitinkamai nėra pagrindo riboti dispozityvumą testatoriaus atžvilgiu.

Vertinant ar asmeniui reikalingas išlaikymas atsižvelgiama ir į tai, kokia jo sveikatos būklė. Remiantis teismų praktika, tam tikrai sveikatos būklei pagrįsti pateikiami medicinos dokumentai, gydytojo išrašai (Plungės apylinės teismo 2023 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje). Jei asmuo serga, atsižvelgiama į tai, kiek pinigų jis kas mėnesį skiria medikamentams (Klaipėdos apygardos teismo 2024 m. vasario 15 d. nutartis civilinėje byloje). Tai reikšminga siekiant įvertinti ar asmeniui pakanka lėšų patiems būtiniams poreikiams patenkinti.

Asmens socialinio statuso vertinimas susijęs su teisėmis gauti pašalpą, pensiją, kitokią paramą (LAT 2019 m. balandžio 18 d. nutarties civilinėje byloje). Pavyzdžiui, jei asmuo bedarbis, ar registravosi užimtumo tarnyboje (Klaipėdos apygardos teismo 2021 m. rugpjūčio 12 d. nutartis civilinėje byloje).

Remiantis CK 5.20 str. 3.194 str. bei teismų praktikos analize, galima teigti, kad nors privalomosios palikimo dalies reikalingumas, dėl jos tikslinės paskirties – apsaugoti reikalingų išlaikymo įpėdinių interesus, paprastai nėra preziumuojamas, išimtis taikoma nepilnamečių asmenų atžvilgiu. Teismų praktikoje nurodyta, kad „nepilnametis teisę į išlaikymą iki 18 m. turi visada, todėl ir visais atvejais jam turi būti išduodamas privalomosios palikimo dalies paveldėjimo teisės liudijimas“ (Klaipėdos apylinkės teismo 2018 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje). LAT yra išaiškinęs, kad kai įpėdinis pagal įstatymą yra nepilnametis, privalomoji palikimo dalis jam turėtų būti nustatoma be kreipimosi į teismą, neįrodinėjant išlaikymo reikalingumo (Apžvalga bylose dėl paveldėjimo, 2017). Nepilnamečių teisių įgyvendinimas yra ne tik privatus (pavyzdžiui, tėvų teisė išlaikyti nepilnamečius vaikus CK 3. 192 str. 1 d.), tačiau ir viešasis interesas, todėl tinkama jų apsauga privalu rūpintis ne tik artimiesiems, tačiau ir visai visuomenei bei valstybei. Atitinkamai toks dispozityvumo ribojimas testatoriaus atžvilgiu, teisinėje, demokratinėje visuomenėje – būtinas.

Praktikoje yra pasitaikęs atvejis, kuomet buvo suklysta konstatuojant, kad dukra jos mamos mirties momentu buvo nepilnametė. Mirus motinai, palikusiai testamentu turta sutuoktiniui ir kitiems nepilnamečiams vaikams (iš antros santuokos), dukra iš pirmosios santuokos) reikalavo privalomosios palikimo dalies. Mergina, jos mamos mirties metu buvo

abiturientė, jai ką tik sukako 18 m. Teismas, vertindamas dukros socialinį statusą, mamos mirties metu, nurodė, kad ji buvo socialiai pažeidžiama, nes ji buvo moksleivė abiturientė, augo šeimoje, kurioje sunkiai sirgo mama ir nereikalavo papildomo įrodinėjimo aplinkybės, jog tuo metu jai ypatingai buvo reikalingas palaikymas ir globa. Tokiu būdu apeliacinis teismas sprendė, kad skundžiamą pirmosios instancijos teismo sprendimą, kuriuo privaloma palikimo dalis priteista, naikinti dėl padarytos klaidos nėra teisinio pagrindo (Kauno apygardos teismo 2018 m. lapkričio 26 d. nutartis civilinėje byloje). Kaip matome, teismas, spręsdamas dėl privalomosios dalies reikalingumo į nepilnametystę nežvelgė formaliai – taikė lankstų požiūrį. Akivaizdu, kad tik sulaukęs pilnametystės amžiaus abiturientas – reikalingas išlaikymo, todėl teismas išlaikymo būtinumą preziūmavo. Pritartina tokiai teismų praktikai.

Apibendrinant, dispozityvumas testatoriaus atžvilgiu gali būti ribojamas tik siekiant apsaugoti sutuoktinio bei pirmos ir antros eilės įpėdinių, reikalingų išlaikymo, interesus. Atsižvelgiant į Lietuvos socialinę tikrovę, būtų socialiai teisinga teisę į privalomąją palikimo dalį numatyti ir kartu gyvenusiam, bendrą ūkį vedusiam asmeniui, kai tokie santykiai yra įregistruoti kaip partnerystė. Tuo tikslu įstatymų leidėjas turėtų išspręsti daugelį metų besitęsiančią partnerystės registravimo problemą, t.y. priimti partnerystės įregistravimą reglamentuojantį įstatymą, remiantis kuriuo asmenys turės galimybę įteisinti savo bendrą gyvenimą kartu nesusituokus. Tuomet reiktų papildyti CK 5.20 str. 1 d. numatant, kad teisę į privalomąją palikimo dalį, turi ir registruoti partneriai.

Testatorius, kurio mirties dieną bus asmenų, turinčių teisę į privalomąją palikimo dalį, gali laisvai disponuoti tik dalimi jam nuosavybės teise priklausančio turto. Laisvai disponuojama dalis mažinama privalomos palikimo dalies, tenkančios konkrečiam įpėdiniui, dydžiu. Siekiant išlaikyti testatoriaus ir jo šeimos narių bei visuomenės interesų pusiausvyrą, privaloma palikimo dalis skiriama tik tiems šeimos nariams, kuriems testatoriaus mirties dieną, reikalingas išlaikymas. Kilus ginčui išlaikymo reikalingumas nustatomas remiantis išsamių kriterijų visuma: nei vienas kriterijus, vertinant jį atskirai, nepreziūmuoja fakto, kad išlaikymas reikalingas. Išlaikymas reikalingas, kai objektyviai nustatoma, jog jo reikalaujantis asmuo ne dėl jo kaltų veiksmų (piktnaudžiaudamas alkoholiu, turto švaistymas ir kt.), o dėl nuo jo valios nepriklausančių priežasčių su savo pajamomis (nepakankamomis oficialiomis ir neoficialiomis, vaikų parama ir pan.) bei galimybėmis jas gauti (darbas ne tik pagal profesiją, nekilnojamojo turto nuoma ir pan.), jam priklausančiu turto (kilnojamuoju, nekilnojamuoju), sveikatos būkle (pagal tai patvirtinančius dokumentus), socialiniu statusu (senatvės, našlių pensija, bedarbio statusas ir pan.) negali patenkinti būtinausių (jokiu būdu ne didesnių) savo poreikių. Šie kriterijai

visuomet vertinami konkrečių aplinkybių kontekste, gerbiant testatoriaus valią, gerą moralę, laikantis teisingumo, protingumo, sąžiningumo, proporcingumo principų. Tik tuomet dispozityvumo ribojimas testatoriaus atžvilgiu – pateisinamas.

Privalomosios palikimo dalies reikalingumas preziumuojamas vieninteliu atveju – siekiant apsaugoti nepilnamečių asmenų interesus. Šiuo atveju teismų praktikoje į nepilnametystę žvelgiama lanksčiai. Privalomosios palikimo dalies reikalingumas preziumuojamas ir ką tik pilnametystės sulaukusio moksleivio – abituriento atžvilgiu.

4. DISPOZITYVUMO RIBOJIMAI TAIKOMI ĮPĖDINIAMS

Šiame darbo skyriuje nagrinėjami dispozityvumo ribojimai, taikomi testamentinių įpėdinių atžvilgiu. Atskiras dėmesys skiriamas besąlyginio palikimo priėmimo/atsisakymo ir palikimo priėmimo/atsisakymo neatšaukiamumo kategorijoms.

4.1. Palikimo priėmimo/ atsisakymo besąlygiškumas

Palikimo atsiradimas pats savaime nereiškia, kad turtas jau priklauso testamentiniams įpėdiniams. Testatoriaus arba palikėjo (testatoriui mirus) teisių ir pareigų perkėlimas galimas tik testamentiniam įpėdiniui, pagal CK 5.50 str. 1 d. ir CK 5.60 str. 1 d. išreiškus savo valią palikimą priimti arba jo nepriimti. Tačiau tiek palikimo priėmimo, tiek atsisakymo atveju dispozityvumas yra ribojamas, nes įpėdiniui „neleidžiama palikimą priimti iš dalies arba su sąlyga ar išlygomis“ (CK 5.50 str. 1 d.), „neleidžiama atsisakyti su sąlygomis ir išlygomis arba dalies palikimo“ (CK 5.60 str. 1 d.). Taigi, palikimo priėmimas arba atsisakymas, kaip vienašalis sandoris yra besąlyginis. (Toks buvo jau romėnų teisėje, Vėlyvis ir Nekrošius 1999, p. 181).

Kaip aiškina LAT, įpėdinio laisvė disponuoti paveldėjimo teise įstatymo yra ribojama, nes paveldėjimas yra universalus palikėjo teisių ir pareigų perėjimas jo įpėdiniams (LAT 2009 m. liepos 3 d. nutartis civilinėje byloje). „Teisių perėjimo universalumas reiškiasi tuo, kad palikėjo teisės ir pareigos pereina palikimą priėmusiam įpėdiniui, neatsižvelgiant į tai, žinojo jis ar nežinojo³ esant atitinkamas palikėjo teises ar pareigas“ (Apžvalga bylose dėl paveldėjimo, 2017). Kitaip tariant, dispozityvumas ribojamas, siekiant užtikrinti palikėjo reikalavimo teisių ir pareigų įvykdymą perėjus palikimui. Todėl kartu su turtu įpėdiniui pereina ir pareiga atsakyti (visiškai arba iš dalies, paveldėtu ar visu turtu) už palikėjo skolas (jei tokių yra). Tokiu būdu užkertamas kelias piktnaudžiavimui – įpėdinis priimdamas tik dalį palikimo arba atsisakydamas tik dalies palikimo išvengtų atsakomybės už palikėjo skolas. O S. E. Parker teigimu, kelias užkertamas ir mokesčių vengimui (1993, p.31). Vadinasi, galima teigti, kad analizuojamu dispozityvumo ribojimu užtikrinamos kreditorių teisės.

Taigi, remiantis besąlygiškumu, palikimas priimamas tik visas, t. y. negalima priimti ar atsisakyti dalies palikimo. Pavyzdžiui, vienu testamentu asmeniui buvo paliktas butas,

³ Aut past. sužinoti apie palikėjo skolas padeda palikėjo kreditoriaus reikalavimo pareiškimo institutas numatytas CK 5.63 str.

o kitu – gyvenamojo namo dalis. Asmuo turi paveldėti pagal abu testamentus. Kitu atveju dalis turto palikta testamentu, kita – ne. Paveldėti tik pagal testamentą negalima, reiks paveldėti ir testamente nenurodytą turtą pagal įstatymą (jei testamentinis įpėdinis kartu yra ir įstatyminis įpėdinis) (Snarskytė, 2024). Aptarti pavyzdžiai rodo, kad negalima atskirai priimti paveldimų skirtingais pagrindais palikimo dalių. Analogiškai yra ir palikimo atsisakymo atveju – neleidžiama atsisakyti palikimo dalių, kurios paveldimos skirtingu pagrindu.

Pastebėtina, kad ne visose šalyse laikomasi tokio požiūrio. Pavyzdžiui, Vokietijos paveldėjimo teisiniuose santykiuose, pagal Vokietijos CK 1951 str. 1 d. įpėdinis gali pasirinkti vieną iš palikimo priėmimo pagrindų (German Civil Code, 2002). Taigi jei įpėdiniui palikimas paliktas pagal testamentą ir jis turi teisę paveldėti pagal įstatymą, jis gali pasirinkti ar paveldėti abiem pagrindais ar paveldėti tik vienu iš pagrindų. Tačiau D. Olzen ir D. Looschelders šią įpėdinio pasirinkimo galimybę kritikuoja, teigdami, kad ji sudaro prielaidas išvengti atsakomybės už palikėjo skolas (2020 p. 215). Darbo autorius sutinka su šia pozicija. Galimybė priimti palikimą dalimis, sukuria erdvę piktnaudžiavimui tiek iš testatoriaus, tiek iš įpėdinio pusės, tad dispozityvumo ribojimas numatant, kad galima priimti/atsisakyti priimti tik visą palikimą užtikrina veiksmingesnę kreditorių teisių gynybą.

Įdomus atvejis nagrinėtas vienoje 2023 m. civilinėje byloje. Teismas nustatė, kad sūnus paprasta rašytine forma surašė pareiškimą, kuriame nurodė, kad atsisako nuo savo palikimo dalies ir išvardino konkretų turtą. Vėliau jis teigė, kad išreiškė valią atsisakydamas tik mirusio tėvo palikimo dalies, o motinos palikimo dalies neatsisakė. Teismai sprendė, kad labiau tikėtina, kad įpėdinis išreiškė valią dėl jam tenkančios palikimo dalies atsisakymo bendrąją prasme, neišskiriant ar atsisakoma paveldimos dalies, atsiradusios po tėvo ar motinos mirties (Marijampolės apylinkės teismo 2023 m. rugsėjo 26 d. nutartis civilinėje byloje). Šis pavyzdys atskleidžia „palikimo dalies“ traktavimo problemą. Pirmu atveju „palikimo dalis“ gali būti suvokiama pavyzdžiui, kaip kiekvieno iš tėvų savo vaikui testamentu palikta kiekvieno jų atskira palikimo dalis (sutuoktinių turto 1/2 motinos ir 1/2 tėvo turto dalis). Antru atveju „palikimo dalis“ suvokiama kaip pavyzdžiui, vieno iš tėvų palikimo dalis (pavyzdžiui, 1/2 viso turto priklausančio motinai). Dispozityvumas ribojamas būtų tik antru atveju. Pirmuoju atveju, motinos ir tėvo palikimo nederėtų vadinti „palikimo dalimi“, nes tai atskiri palikimai. Todėl atsisakius pavyzdžiui, motinos palikimo, nereiškia, kad atsisakoma ir tėvo palikimo.

Taip pat negalima priimti/atsisakyti palikimo su sąlygomis ar išlygomis. Pavyzdžiui, vienoje byloje įpėdinis (sūnus) po tėvo mirties notarų biurui pateikė pareiškimą, kad

atsisako pagal įstatymą priklausančios tėvo palikimo dalies ir sutinka priimti tik testamentu jam paliktą turtą. Teismas konstatuodamas, kad tiek palikimo priėmimas tiek atsisakymas nuo palikimo yra besąlygiškas, jo negalima priimti/atsisakyti su sąlygomis ar išlygomis, tokį įpėdinio pareiškimą dėl palikimo atsakymo traktavo kaip pareiškimą su išlyga (Kauno apylinkės teismo 2019 m. birželio 25 d. nutartis civilinėje byloje). Priimant palikimą, pareiškime notarui negalima nurodyti, kad pavyzdžiui, palikimas priimamas, tačiau tik tuo atveju, jei palikėjas neturėjo skolų. Akivaizdu, kad suteikiant galimybę priimti palikimą ar jo atsisakyti su sąlygomis ar išlygomis, įpėdiniai galėtų išvengti atsakomybės už mirusio skolininko teises ir pareigas.

Besąlygiškas palikimo priėmimas ar atsisakymas užtikrina tvarką ir aiškumą teisinėse procedūrose. Tai padeda išvengti nesusipratimų ir teisinių ginčų.

Apibendrinant, palikimo priėmimo/atsisakymo besąlygiškumas reiškia, kad įpėdinis perimantis palikimą turi jį priimti tik visą ir tik be jokių sąlygų ir išlygų, atitinkamai prisiimti visas iš to kylančias pasekmes. Įpėdinis negali atskirai priimti/atsisakyti paveldimų skirtingais pagrindais (pagal testamentą ir pagal įstatymą) palikimo dalių, negali numatyti sąlygų ar išlygų, kurios pavyzdžiui, leistų jam išvengti atsakomybės už palikėjo skolas. Toks ribojimas pateisinamas, nes padeda išvengti įpėdinių piktnaudžiavimo, gina kreditorių teises.

4.2. Palikimo priėmimo/ atsisakymo neatšaukiamumas

Lietuvių kalbos žodynas žodį „neatšaukiamas“ aiškina, kaip galutinį, tą, kurio negalima atšaukti, pakeisti (2018). Vadinasi palikimo priėmimo, atsisakymo neatšaukiamumas reiškia, kad šios valios išraiškos įpėdinis negali atšaukti arba pakeisti – priimtas sprendimas yra galutinis. Tą atspinti ir CK nuostatos.

Mokslininkų teigimu, vienašalis palikimo priėmimo sandoris, turi specifinę sudėtinę formą, apimančią valios išraišką raštu ir konkludentinius veiksmus (Augytė-Kamarauskienė, 2018, p. 262). Šios dvi sąlygos įgyvendinamos CK 5.50 str. 2 d. nustatyta tvarka. Įpėdinis pagal testamentą laikomas priėmusiu palikimą, kai padavė palikimo atsiradimo vietos notarui pareiškimą dėl palikimo priėmimo. Taigi, įpėdinis savo apsisprendimą priimti palikimą turi įgyvendinti aktyviais veiksmais. Tuo tarpu pavyzdžiui, Vokietijoje, aktyvių įpėdinio veiksmų nereikia, tad jei įpėdinis paveldėjimo neatsisako, laikoma, kad jį priėmė (Olzen, Looschelders 2020 p. 218).

„Pareiškimo dėl palikimo priėmimo notarui padavimas reiškia palikimo priėmimą ir palikimą priėmęs įpėdinis nuo palikimo atsiradimo laiko yra laikomas priėmusiu palikimą,

t. y. paveldėto turto savininku, nes nuosavybės teisei į palikimą atsirasti įstatymo nereikalaujama, kad notarui pareiškimą dėl palikimo priėmimo padavęs asmuo atliktų papildomus veiksmus – pradėtų turtą valdyti, atliktų registraciją ar kt.“ (Apžvalga bylose dėl paveldėjimo, 2017). Kadangi palikimo priėmimas veikia retroaktyviai - palikimą priėmęs įpėdinis laikomas jo savininku nuo palikimo atsiradimo (palikėjo mirties) dienos (LAT 2009 m. gruodžio 11 d. nutartis civilinėje) vadinasi, padavus pareiškimą dėl palikimo priėmimo atsiranda teisinės pasekmės įpėdiniui – jis laikomas paveldėto turto savininku. Todėl pavyzdžiui, esant palikėjo skoloms, įpėdinis jau už jas atsakys (taikoma neribota atsakomybė). Atitinkamai, įstatymo nustatyta tvarka, palikėjo kreditoriai jau gali reikšti reikalavimus įpėdiniui. Tuo tikslu CK 5.60 str. 4 d. numatyta, kad „neleidžiama atsisakyti palikimo, jeigu įpėdinis padavė palikimo atsiradimo vietos notarui pareiškimą, kad jis priima palikimą arba prašo išduoti jam paveldėjimo teisės liudijimą“. Čia įtvirtintas dispozityvumo ribojimas – įpėdinio apsisprendimu paduotas pareiškimas notarui negali būti atšaukiamas. Priešingu atveju, neįtvirtinus neatšaukiamumo būtų pažeistas civilinių santykių stabilumas. Pavyzdžiui, sužinojęs, kad palikėjas turėjo skolų, įpėdinis bandytų keisti palikimo priėmimo būdą (sudaryti paveldimo turto apyrašą) arba iš viso atsisakyti palikimo. Būtu sutrukdyta palikėjo kreditorių, siekiančių, kad įpėdinis įvykdytų palikėjo prievoles, teisių įgyvendinimui. Kiti įpėdiniai, galintys paveldėti ne pagal testamentą, tiksliai nežinotų ar tikrai prarado galimybę paveldėti ir pan.

Pagal CK 5.60 str. 3 d. įpėdinis atsisako palikimo, paduodamas pareiškimą palikimo atsiradimo vietos notarui. Nesutiktina su V. Gaivenio nuomone, kad palikimo atsisakymą, dėl to, kad tai vienašalis sandoris, galima atšaukti arba pripažinti negaliojančiu įstatymo numatytais pagrindais (Dambrauskaitė, 2008, p. 77). Pritartina daugumos autorių pozicijai, (pavyzdžiui, Dambrauskaitė, 2008, p. 77, Vileita, 2011, p.124, Kasparavičiūtė, 2023 p. 34 ir kt.), kad palikimo atsisakymas – neatšaukiamas, vienašalis sandoris. Kad palikimo atsisakymas yra neatšaukiamo pobūdžio akcentuojama ir kasacinio teismo (pavyzdžiui, LAT 2007 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje), bei notarinėje praktikoje (Augytė-Kamarauskienė et al., 2018, p. 319).

Įpėdinis, aktyviai išreiškęs savo valią ir atsisakęs palikimo pareiškimu, negali atšaukti atsisakymo paduodamas notarui dėl to pareiškimą. A. Vileita, pažymi, kad atsisakęs palikimo įpėdinis negali atimti iš kito asmens jam įstatymo suteiktos teisės priimti palikimą (Vileita, 2011, p.124). Iš ties, testamentiniam įpėdiniui atsisakius palikimo, teisę priimti palikimą jau įgyja kiti įpėdiniai (per nustatytą įstatymu terminą palikimo nepriėmus paveldi valstybė). Todėl palikimo atsisakymo neatšaukiamumu ribojamas dispozityvumas dėl

siekio užtikrinti civilinės apyvartos stabilumą ir kitų įpėdinių interesus ir lūkesčius, suprantamas ir pateisinamas.

Įdomu pastebėti, kad pavyzdžiui, Prancūzijoje, pagal šios šalies CK 790 str. leidžiama palikimo atsisakymą atšaukti iki tol, kol kiti įpėdiniai dar nėra priėmę palikimo. Kadangi kiti įpėdiniai palikimo dar nepriėmę, jų interesai dar nėra pažeisti, Tačiau tokia nuostata, darbo autoriaus manymu, skatina paveldėtojus kuo skubiau priimti palikimą, nes iki tol, nėra teisinio tikrumo ar atsisakęs įpėdinis nepersigalvos. Jam persigalvojus kitų įpėdinių dalis sumažėtų.

CK 5.60 str. ir numatyta, kad „palikimo atsisakymas turi tas pačias pasekmes kaip ir palikimo nepriėmimas“. Tačiau šie veiksmai nėra tapatūs. Skirtingai nei palikimo atsisakymas, kuris yra vienašalis sandoris, palikimo nepriėmimas – pasyvus įpėdinio veiksmas, jo tylėjimas parodant, kad jis nesiekia sukurti paveldėjimo teisinių santykių ir prisiimti iš to kylančių pasekmių. LAT yra pažymėjęs, kad „įstatymo nustatytu terminu nepriėmus palikimo, nesikreipus į teismą dėl termino palikimui priimti atnaujinimo, t. y. neišreiškus valios priimti palikimą, laikytina, kad įpėdinio neįgyvendinta paveldėjimo teisė pasibaigė“ (LAT 2014 m. gegužės 9 d. nutartis civilinėje byloje). Vadinasi, palikimo nepriėmimo atveju įpėdinio paveldėjimo teisė pasibaigia; kai tuo tarpu atsisakius palikimo įpėdinis išreiškia valią. Todėl, kaip išvalgiai nurodoma literatūroje, palikimo nepriėmimas savaime nereiškia, kad toks įpėdinis pasitraukė iš paveldėjimo santykių, kadangi jis to oficialiai neišreiškė. Vėliau toks įpėdinis gali pasinaudoti jam įstatymo suteikta teise kreiptis į teismą pavyzdžiui, dėl termino palikimui priimti atnaujinimo (Kasparavičiūtė, 2023 p. 34). Tokiu būdu palikimo nepriėmimas sukuria įpėdiniui galimybę atkurti terminą (teisme) ir palikimą priimti. Iš to seka, kad palikimo nepriėmimas nėra neatšaukiamas. Tokiu būdu trūksta teisinio tikrumo paveldėjimą priėmusiems asmenims. Net ir priėmę palikimą jie negali būti tikri ar palikimo nepriėmęs asmuo nesikreips į teismą dėl termino palikimui priimti atnaujinimo. Atitinkamai sumažėtų šių asmenų paveldėta turto dalis.

Nors palikimo priėmimo negalima atšaukti, jį teisme galima nuginčyti bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais, pavyzdžiui, įpėdiniui įrodinėjant, kad jis palikimą priėmė/ atsisakė dėl suklydimo ar apgaulės (Augytė-Kamarauskienė et al., 2018, p. 319). Štai vienu atveju įpėdinis buvo įsitikinęs, kad atsisakęs savo palikimo dalies jam priklausančią paveldėti palikimo dalį jis perleidžia savo motinai. Tačiau sūnus jai savo teisių į palikimą neperleido ir motina neturėjo teisės paveldėti. Turta paveldėjo nepilnametis anūkas. Tokiu būdu sūnus ginčijo vienašalį sandorį nes jis buvo sudarytas dėl suklydimo (Alytaus apylinkės teismo 2023 m. rugsėjo 25 d. nutartis civilinėje byloje). Visgi kasacinis teismas laikosi pozicijos, kad „asmuo negali reikalauti pripažinti palikimo

priėmimo sandorį negaliojančiu kaip sudarytą suklydus (CK 1.91 straipsnis), jeigu jis nežinojo palikimo sudėties“ (Apžvalga bylose dėl paveldėjimo, 2017). Įpėdiniui suteikta teisė apsispręsti priimti palikimą ar ne, o kai jis apsisprendžia priimti palikimą, privalo susitaikyti su visomis iš to išplaukiančiomis pasekmėmis.)

Taip pat J. Stripeikienė pažymi, kad teismų praktika pripažįsta galimybę ginčyti palikimo atsisakymą ar nepriėmimą (2010, p.19). Nustačius, kad įpėdinis atsisako priimti palikimą ar jo nepriima neteisėtai, t.y. piktnaudžiaudamas savo teise tai padaryti, pažeidžiant kreditorių interesus, teismas atsisakymą ar nepriėmimą pripažįsta negaliojančiu ir užtikrina kreditorių teisę išieškoti įsiskolinimus iš turto dalies, kurios asmuo atsisakė arba nepriėmė (Kieras, 2022). Taigi, nors testamentinis įpėdinis turi laisvą valią priimti palikimą ar ne, jei jo veiksmais pažeidžiami kitų asmenų interesai, šie interesai gali būti ginami teisme.

Apibendrinant, palikimo priėmimo/atsisakymo neatšaukiamumu ribojamas dispozityvumas, dėl siekio užtikrinti civilinės apyvartos stabilumą, kitų įpėdinių interesus ir lūkesčius bei kreditorių teises ir interesus – pateisinamas. Tačiau palikimo nepriėmimas, sukurdamas įpėdiniui galimybę atkurti palikimo priėmimo terminą (teisme) nėra neatšaukiamas. Tai sukuria teisinio tikrumo stoką paveldėjimą priėmusiems asmenims.

4.3. Palikimo priėmimo/atsisakymo terminas

CK 5.50 str. 3 d. ir CK 5.60 str. 1 d. numato, kad įpėdiniai nusprendę priimti palikimą ar atsisakyti palikimo po testatoriaus mirties – turi per tris mėnesius kreiptis į mirusiojo paskutinės gyvenamosios vietos notarą ir pateikti pareiškimą atspindintį jų valią. Kaip jau ne kartą minėta, palikimo priėmimas ir atsisakymas yra vienašaliai sandoriai, tad jų sudarymui nepakanka tik asmens vidinės valios, būtinas išorinis valios išreiškimas, šiuo atveju, valios išraiška per nustatytą terminą.

Vadovaujantis CK 5.3 straipsniu, palikimo atsiradimo laiku laikomas palikėjo mirties momentas. Remiantis CK 1.118 str. ir CK 1.119 str., kurie apibrėžia terminų skaičiavimo pradžią ir pabaigą, trijų mėnesių palikimo priėmimo terminas pradedamas skaičiuoti kitą dieną po palikimo atsiradimo, t.y. po palikėjo mirties dienos. Atitinkamai palikimo priėmimo veiksmai turi būti atlikti termino paskutinio mėnesio dieną dvidešimt ketvirtą valandą nulis minučių. Tačiau praktiškai, dėl to, kad pagal LR Notariato įstatymo 28 str. 2 d. notariniai veiksmai atliekami notaro biure (1992), palikimo priėmimo termino pabaiga

bus paskutinė notaro biuro darbo laiko valanda. Tokios praktikos laikosi notarai (Notarų rūmų prezidiumo 2011 m. liepos 14 d. nutarimas ...).

Tai, kad priimti palikimą ar jo atsisakyti reikia per griežtai įstatymo nustatytą terminą reiškia dispozityvumo ribojimą. Įpėdiniai privalo savo valią išreikšti ne bet kada panorėję, o tik per tris mėnesius. Tokiu būdu saugomi kitų įpėdinių interesai, nes suėjus trijų mėnesių po palikėjo mirties terminui, notaras, pagal gautus pareiškimus, išduoda paveldėjimo teisės liudijimus kitiems, pagal eilę, įpėdiniams, turintiems pirmumo teisę paveldėti.

Per nustatytą terminą nesikreipus pas notarą dėl palikimo priėmimo ar atsisakymo kyla pasekmės – paveldėjimo teisė pasibaigia.

Visgi aptartas dispozityvumo ribojimas yra kiek sušvelninamas, CK 5.57 str. 1 d. įtvirtinus galimybę palikimą priimti⁴ ir pasibaigus trijų mėnesių terminui. Jei su tuo sutinka visi kiti įpėdiniai, priėmę palikimą, palikimas gali būti priimamas nesikreipiant į teismą. Tačiau kilus ginčui reikia kreiptis į teismą dėl palikimo priėmimo termino atnaujinimo. teismas jį atnaujiną tik tada, kai nustato, kad jis buvo praleistas dėl svarbių priežasčių. Taip užtikrinama, kad įpėdiniai nepiktnaudžiautų įstatyme numatytu terminu ir jo laikytųsi.

Visų pirma teismas turi nustatyti, ar egzistavo pareiškėjo nurodytos aplinkybės, kuriomis jis remiasi kaip svarbiomis priežastimis, sutrukdžiusiomis priimti palikimą (LAT 2011 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje). Žinoma, visas šias priežastis, lėmusias, kad įpėdinis dėl nuo jo nepriklausančių priežasčių negalėjo laikytis įstatymo numatyto termino, įpėdinis privalo įrodyti.

Tuomet, teismas jau sprendžia (vadovaudamasis teisingumo ir protingumo kriterijais) ar nurodytos aplinkybės, būtent šiuo atveju, pakankamai svarbios pateisinti termino praleidimą (LAT 2011 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje). Nors įstatymas nenurodo, kokios palikimo priėmimo termino praleidimo priežastys laikytinos svarbiomis, mokslininkų teigimu, tai gali būti: įpėdinio liga (ypač sunki), globėjų ar rūpintojų piktnaudžiavimas savo teisėmis, netinkamas pareigų vykdymas, baudžiamosios bylos iškėlimas įpėdiniui, jo areštas, tragiški įvykiai, paveikę patį įpėdinį ar jo artimuosius ir pan. (Vileita, 2003. p. 34). Atkreiptinas dėmesys, kad nepilnamečių įpėdinių atveju praleistas terminas visuomet atnaujinamas, nes remiamasi prioritetiniu vaiko teisių gynbos principu ir vaikų teisių apsauga kaip viešuoju interesu (Šiaulių apylinkės teismo 2023 m. lapkričio

⁴ Aut. past. Atkreiptinas dėmesys, kad įpėdiniui, kuris per nustatytą terminą neišreiškė valios atsisakyti palikimo, jei jo pozicija atsisakyti palikimo nepasikeitė, jokių veiksmų atlikti nereikia. Jis tiesiog laikomas nepriėmusiu palikimo. Ir tik jei įpėdinis persigalvotų ir nuspręstų palikimą priimti, jam taptų aktualus palikimo priėmimo atnaujinimo klausimas.

28 d. sprendimas civilinėje byloje). Taigi, tėvų ar globėjų pareigų nevykdymas ar netgi piktnaudžiavimas teisėmis, neužkerta kelio paveldėti nepilnamečiam asmeniui.

Remiantis teismų praktika, galima išskirti ir aplinkybes, kurių teismai nelaiko svarbiomis praleisto termino atnaujinimui. Teismų praktikoje yra išaiškinta, kad įpėdinio nežinojimas apie testamentą netrukdo jam imtis aktyvių veiksmų ir kreiptis pas notarą dėl palikimo priėmimo (Tauragės apylinkės teismo 2018 m. spalio 31 d. sprendimas civilinėje byloje). Palikimo sudėties nežinojimas taip pat nelaikomas svarbia priežastimi, dėl kurios turėtų būti atnaujinamas praleistas terminas palikimui priimti (LAT 2011 m. gegužės 17 d. nutartis civilinėje byloje). Apskritai nelaikytinos svarbiomis visos gyvenimiškos priežastys (pavyzdžiui, ryšių su testatoriumi nepalaikymas, nebendravimas, gyvenimas skirtinguose rajonuose), lėmusios termino palikimo priėmimui praleidimą (Šiaulių apylinkės teismo 2019 m. spalio 18 d. sprendimas civilinėje byloje). „Įpėdinio santykiai su palikėju vertintini tik moralės požiūriu, nes įstatymo leidėjas paveldėjimo teisės įgyvendinimą sieja tik su aktyviais įpėdinio veiksmais“ (LAT 2023 m. spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje). Svarbia priežastimi nelaikomas ir įpėdinių gyvenimas užsienyje (LAT 2011 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje). Juk galima pasinaudoti diplomatinių ar konsulinių tarnybų paslaugomis ir priimti palikimą net neatvykus į Lietuvą.

Be kita ko, teismas, spręsdamas ar atnaujinti terminą palikimo priėmimui, turi vertinti ir tokio sprendimo įtaką tiek asmens, prašiusio pratęsti terminą, tiek kitų asmenų teisėms ir pareigoms (LAT 2011 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje). Čia vertinama šalių turtinė padėtis, naudojimosi turtu interesai, atsižvelgiant į tai, kiek priėmus palikimą ar jo nepriėmus nukentės prašančio atnaujinti palikimo priėmimo terminą įpėdinio ir kitų įpėdinių turtiniai ir kiti interesai (LAT 2015 m. gegužės 6 d. nutartis civilinėje byloje). Akivaizdu, kad termino atnaujinimas (neatnaujinimas) gali sukelti tam tikrų neigiamų padarinių asmenų turtinių teisių apimčiai. Tad, kaip išaiškinta kasacinio teismo, šiuo atveju turi būti siekiama išlaikyti teisėtų interesų balansą (LAT 2012 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje).

Apibendrinant, įpėdiniai negali bet kada pareikšti savo išorinės valios priimti palikimą ar jo atsisakyti. Siekiant užtikrinti kitų įpėdinių interesus, privalu priimti palikimą ar jo atsisakyti per griežtai įstatymo nustatytą trijų mėnesių terminą. Šis dispozityvumo ribojimas turi išimtį – praleistas terminas gali būti atnaujinamas, tačiau kilus ginčui, ir tik dėl svarbių priežasčių. Nėra baigtinio sąrašo tokių svarbių priežasčių, jos vertinamos individualiai, kiekvienos bylos kontekste. Siekiama išlaikyti pusiausvyrą tarp termino atnaujinimo/neatnaujinimo ir įpėdinių interesų.

IŠVADOS

1. Paveldėjimo pagal testamentą institutas – individualus ir lankstus privačios nuosavybės apsaugos būdas, suteikiantis testatoriui galimybę disponuoti savo per gyvenimą įgytu turtu po mirties, kai palikimą įpėdiniai priima.

2. Dispozityvumas paveldėjime pagal testamentą yra išreikštas per testatoriaus bei įpėdinių valios laisvę (išorinę ir vidinę) priimti su paveldėjimu susijusius sprendimus. Dispozityvumo ribos – įstatymo numatyti privalomo pobūdžio reikalavimai, pagrįsti moralinėmis normomis, sąžiningumo, protingumo, teisingumo principais, kurių turi laikytis testatorius ir įpėdiniai, atlikdami su jų teisiniu subjektiškumu ir subjektinių teisių įgyvendinimu susijusius veiksmus.

3. Dispozityvumo ribojimas numatant, kad testatorius negali palikti turto jį nužudžiusiam asmeniui yra pateisinamas moraliniu požiūriu, nes gina svarbiausią kiekvienam žmogui vertybę – gyvybę. Ribojimas numatantis, kad testamento turinys turi neprieštarauti imperatyviosioms įstatymo normoms, viešajai tvarkai ir gerai moralei, užtikrina teisinę tvarką, stabilumą ir teisingumą visuomenėje. Ribojimas, išreikštas testamento turinio suprantamumu yra reikalingas siekiant, kad nekiltų jokių abejonių dėl tikrosios testatoriaus valios. Dvejonių gali sukelti testamentinių patvarkymų netikslumas, prieštaravimas, dviprasmiškumas ir pan. bei testatoriaus rašto neįskaitomumas. Dispozityvumo ribojimas privaloma palikimo dalimi lemia, kad testatoriaus laisvai disponuojama palikimo dalis mažinama dydžiu, reikalingu (palikėjo mirties dieną) artimųjų išlaikymui. Kilus ginčui išlaikymo reikalingumas pripažįstamas nustačius, kad išlaikymo reikalaujantis asmuo ne dėl jo kaltų veiksmų (piktnaudžiaudamas alkoholiu, turto švaistymas ir kt.), o dėl nuo jo valios nepriklausančių priežasčių su savo nepakankamomis pajamomis (oficialiomis ir neoficialiomis, pilnamečių vaikų parama ir pan.) galimybėmis jas gauti (darbas ne tik pagal profesiją, nekilnojamojo turto nuoma ir pan.), jam priklausančiu turtu (kilnojamuoju, nekilnojamuoju), sveikatos būkle (pagal tai patvirtinančius dokumentus), socialiniu statusu (senatvės, našlių pensija, bedarbio statusas ir pan.) negali patenkinti tik būtiniausių (ne didesnių) savo poreikių. Vertinama šių kriterijų visuma. Privalomosios palikimo dalies reikalingumas preziumuojamas vieninteliu atveju – siekiant apsaugoti nepilnamečių asmenų interesus. Teismų praktikoje į nepilnametystę žvelgiama lanksčiai – privalomosios palikimo dalies reikalingumas preziumuojamas ir ką tik sukakusio moksleivio – abituriento atžvilgiu.

4. Siekiant išvengti įpėdinių piktnaudžiavimo ir kreditorių teisių užtikrinimo, įpėdinis negali atskirai priimti/atsisakyti paveldimų skirtingais pagrindais (pagal testamentą ir pagal

įstatymą) palikimo dalių, negali numatyti sąlygų ar išlygų, kurios pavyzdžiui, leistų jam išvengti atsakomybės už palikėjo skolas. Palikimo nepriėmimas, sukurdamas įpėdiniui galimybę atkurti palikimo priėmimo terminą (teisme) nėra neatšaukiamas. Tai sukuria teisinio tikrumo stoką paveldėjimą priėmusiems asmenims. Siekiant užtikrinti kitų įpėdinių interesus, įtvirtintas dispozityvumo ribojimas, numatantis, kad priimti palikimą ar jo atsisakyti galima tik per griežtai įstatymo nustatytą trijų mėnesių terminą. Šis ribojimas turi išimtį – praleistas terminas gali būti atnaujinamas, tačiau kilus ginčui, tik dėl svarbių priežasčių ir kai išlaikoma pusiausvyra tarp termino atnaujinimo/neatnaujinimo ir įpėdinių interesų.

PASIŪLYMAI

Atsižvelgiant į tyrimo rezultatus įstatymų leidėjui teikiami šie siūlymai:

1. Siekiant išvengti moralinės dilemos bei turint tikslą apsaugoti testatorių nuo galimos įtakos ar net piktnaudžiavimo, o sveikatos priežiūros ir religinius darbuotojus nuo pakenkimo jų reputacijai siūlytina papildyti CK 5.6. str. 4 d. ir išdėstyti ją sekančiai:

„Paveldėti pagal testamentą, sudarytą testatoriaus ligos metu, medicinos (įskaitant pagalbinius), farmacijos ar religinių darbuotojų naudai negali tie darbuotojai, kurie testatoriaus ligos metu teikė jam pagalbą“.

2. Atsižvelgiant į Lietuvos socialinę tikrovę ir siekiant socialinio teisingumo, siūlytina teisę į privalomąją palikimo dalį numatyti kartu gyvenusiam, bendrą ūkį vedusiam asmeniui, kai tokie santykiai yra įregistruoti kaip partnerystė⁵. Tuo tikslu papildyti CK 5.20 str. 1 d. ir išdėstyti ją sekančiai:

„Palikėjo vaikai (įvaikiai), sutuoktinis, registruotas partneris, tėvai (įtėviai), kuriems palikėjo mirties dieną reikalingas išlaikymas, paveldi, nepaisant testamento turinio, pusę tos dalies, kuri kiekvienam iš jų tektų paveldint pagal įstatymą (privalomoji dalis), jeigu testamentu neskirta daugiau“.

⁵ Tuo tikslu dera paskatinti įstatymų leidėją išspręsti daugelį metų besitęsiančią partnerystės registravimo problemą, t.y. priimti partnerystės įregistravimą reglamentuojantį įstatymą, remiantis kuriuo asmenys (vyras ir moteris) turės galimybę įteisinti savo bendrą gyvenimą kartu nesusituokus.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Norminiai teisės aktai:

Lietuvos teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 74-2262.
2. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 36-1340.
3. Lietuvos Respublikos partnerystės įstatymo projektas (2021). Nr. XIVP-537. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/ca7c38b0ba0a11eb91e294a1358e77e9> [žiūrėta 2024 m. vasario 1 d.].
4. Lietuvos Respublikos notariato įstatymas (1992). *Lietuvos aidas*, 192-0.

Notarų rūmų prezidiumo nutarimas:

5. Notarų rūmų prezidiumo 2011 m. liepos 14 d. nutarimas Nr. 6.1 Dėl palikimo priėmimo termino skaičiavimo)

Užsienio valstybių teisės aktai:

6. French Civil Code (1803). Prieiga per internetą: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/ [žiūrėta 2024 m. vasario 1 d.].
7. Swiss Civil Code (1907) Prieiga per internetą: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/en#book_3/part_1/tit_14/chap_2/lvl_A/lvl_III [žiūrėta 2024 m. vasario 1 d.].
8. German Civil Code (2002). Prieiga per internetą: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p7453[žiūrėta 2024 m. vasario 1 d.].

Specialioji literatūra:

1. Ambrazevičiūtė, K. (2012). Turtinė parama išlaikymo reikalingiems vyresnio amžiaus žmonėms: civilinės teisės perspektyva. *Teisės problemos* 2012 1 (75).
2. Augytė-Kamarauskienė, L. (2018). Pareiškimo apie palikimo priėmimą padavimas notarui. Iš Augytė-Kamarauskienė, L. et al. *Paveldėjimo teisė*. Versus.
3. Baranauskas, E. ir kt. (2005). *Civilinė teisė. Bendroji dalis. II tomas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
4. Bieliūnienė, L. et al. (2015). *Viešojo intereso atpažinimo problema Lietuvos teisėje: kriterijai ir prioritetai*. Lietuvos teisės institutas.
5. Birmontienė, T. et al. (2002). *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.

6. Briedytė, A. (2019). *Palikimo priėmimo institutas lyginamuoju aspektu*. Magistro darbas, Vilniaus universitetas.
7. Bronušienė, S. (2019). Testatoriaus laisvė ir jos ribos tarptautinio paveldėjimo byloje. *Teisė* 111.
8. Brus, F. (2014). *Le principe dispositif et le proces civil*. Dissertation doctorale, Université de Pau et des Pays de L'adour.
9. Čiomasas, J. (2014). Notarinės formos sandorių negaliojimas. Iš Venclovienė, S. *Notariato teisė*. Lietuvos notarų rūmai.
10. Čirbaitė, M. (2010). Paveldėjimas Europoje: nuo Airijos iki Vokietijos. *Notariatas Plius* 9.
11. Dambrauskaitė, A. (2008). Vienašaliai sandoriai paveldėjimo teisėje: valios išreiškimo forma ir teisinės pasekmės. *Jurisprudencija* 2(104).
12. Dolynska, M. (2018). *Theoretical-legal and applied aspects of the notarial procedure concerning the certification of wills*. In book: *Development trends in legal science and practice: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine*. Monograph. Riga, Latvia.
13. Domingo, R. (2017). The Roman Law of Succession. An Overview June 19. Prieiga per internetą: <https://www.readcube.com/articles/10.2139/ssrn.2989061> [žiūrėta 2024 m. kovo 14 d.].
14. Driukas A. ir Valančius V. (2005). *Civilinis procesas: teorija ir praktika. T.1*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
15. Glover, M. (2020). Restraining Live Hand Control of Inheritance. *Maryland Law Review*, 79 (2).
16. Gordeev, P. A. (2018). Dispozitivnost v regulirovanii graždanskikh pravootnošenij: teoretiko-metodologičeskij analiz. *Graždanskoe pravo* 4..
17. Hirsch, A. (2004). Default Rules in Inheritance Law: A Problem in Search of Its Context. *Fordham Law Review* 73.
18. Hoseman, E, G. (2014). Protecting Freedom of T eedom of Testation: A Pr estation: A Proposal for Law Reform oposal for Law Reform. *University of Michigan Journal of Law Reform* 47.
19. Yassari, N. Compulsory Heirship and Freedom of Testation in Islamic Law In: Comparative Succession Law v3. Edited by: Kenneth G. C. et al. Oxford University Press (2020).

20. Johnson, I. D. (2011). There's a Will, But No Way--Whatever Happened to the Doctrine of Testamentary Freedom and What Can (Should) We Do to Restore It?, *Estates, Planning, and Community Property Law Journal* 4 (105).
21. Jonaitis, M (2005). *Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei*. Daktaro disertacija. Mykolo Romerio universitetas.
22. Jonaitis, M.(2014). *Romėnų privatinė teisė*. Mykolo Romerio universitetas.
23. Kasparavičiūtė, L. (2023). Bendrojo sutuoktinių testamentų praktinio įgyvendinimo problematika. *Notariatas Plus* 5.
24. Kelly, D. B. (2013). Restricting Testamentary Freedom: Ex Ante Versus Ex Post Justifications, *82 Fordham Law Review* 1125.
25. Kennedy, V. (2020). Not the beginning of the end: the tension between pure testamentary freedom and self-imposed moral restrictions, a case for formalising limitations. *The Conveyancer and Property Lawyer*, 84 (3).
26. Kerridge R. and Brierley A. P. (2009). *The Law of Succession. 12th edition*. London, Sweet and Maxwell.
27. Kukhariev, O (2019). Ways of inheritance renunciation in the inheritance law of Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights* 2.
28. Lamarca Marquès, A (2014). We Are Not Born Alone and We Do Not Die Alone: Protecting Intergenerational Solidarity and Refraining Cain-ism Through Forced Heirship (April 29, 2014). *Oñati Socio-Legal Series*, 4 (2).
29. Liin, S. (2019). *Questionnaire: report of Estonia*. In *PSEFS Personalized Solution in European Family and Succession Law* 80082-JUST-AG-2017/JUST-JCOO-2017.
30. Marumoagae, M. C. (2023). The status of nomination forms and wills when retirement funds' death benefits are distributed. *De Jure Law Journal*.
31. Meidutė, A. (2007). *Vienašaliai sandoriai civilinėje teisėje: teoriniai ir praktiniai aspektai*. Magistro darbas, Mykolo Romerio universitetas.
32. Morkūnienė, E. (2016). Testamentų negaliojimo pagrindas turi būti pagrįstas įrodymais. *Vakarų ekspresas*, rugsėjo 3 d.
33. Nausėdienė, I. (2022). Asmeniniai testamentai: nuo sudarymo iki įgyvendinimo. Pagrindinės problemos. *Notariatas Plus* 4.
34. Nekrošius I. et al. (1999). *Romėnų teisė. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas*. Vilnius: Justitia.
35. Nekrošius V. (1999). Francas Kleinas apie civilinio proceso tikslus ir principus bei jų įgyvendinimo metodus. *Teisė*. 33 (1).

36. Nekrošius, V. (2017). Profesorius E. Vaskovskis apie civilinio proceso tikslus ir principus. *Teisė* 102.
37. Nevondwe, L. T. et al. (2011). Does freedom of testation supersede the powers of the board of trustees to allocate a death benefit in terms of section 37C of the South African Pension Funds Act, 24 of 1956 ? *Pensions* 16 (4).
38. Olzen, D. and Looschelders D. (2020). *Erbrecht. 6 Auflage*. De Gruyter.
39. Omarova U. A. (2013). Princip socialnoj spravedlivosti v prave na objazatelnuju dolju v nasledstve. *Problemy sovremennoj civilistiki: Sb. statej, posvjašennyh pamjati professora S.M. Korneeva*. Moskva: Statut.
40. Ostanina E. A. (2015). Princip dispozitivnosti v nasledstvennom prave: k postanovke problemy. *Nasledstvennoe pravo* 1.
41. Palytė, V. M. (2019). *Palikimo priėmimo institutas lyginamuoju aspektu*. Magistro darbas, Vilniaus universitetas.
42. Parker. S. E. (1993) Can Debtors Disclaim Inheritances to the Detriment of Their Creditors? *Loyola University Chicago Law Journal* 25 (1).
43. Perkumienė, D. (2007). Paveldėjimo pagal įstatymą teisiniai ypatumai. *Vagos* Nr. 75 (28).
44. Pesudovs, A. (2018). The civil procedure principles as the essential basis for undisputed enforcement of obligations. *Society. Health. Welfare* 51 (4).
45. Petrauskaitė, D. (2008). Paveldėjimas. Iš Baranauskas, E., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis. Antroji laida: vadovėlis*. Vilnius.
46. Popova, V. (2011). Principles of Bulgarian Civil Procedure Law. *Civil Procedure Review*, 2 (2).
47. Rykson, M. and Tjempaka, T. (2023). Legal review of wills based on civil law. *Journal of Social Research* 2(10).
48. Ronald, J. and Scalise, J. (2008). Undue influence and the law of wills: a comparative analysis *Duke Journal of Comparative & International Law* 41 (106).
49. Serlooten, F., Laure, A. (2016) La prise en compte du care par le Droit. In: Regards juridiques sur la douceur. 30 septembre *XIIIème colloque de l'Académie des juristes tarnais*. Prieiga per internetą <https://publications.ut-capitole.fr/id/eprint/22415/>[žiūrėta 2024 m. vasario 20 d.].
50. Spitko, E. G. (2016). The Will As An Implied Unilateral Arbitration Contract. *Florida Law Review* 68 (1).
51. Stonogina. D. S. (2017). Ponjatie i značenie nasledovanija po zavešanij. *Nauka i obrazovanie segodnja*, 2017.

52. Stripeikienė, J. (2010). Paveldėjimo teisės normų taikymas Lietuvos teismų praktikoje. Paveldėjimo teisės Europeizacijos perspektyvos – link Europos testamentu. Iš konferencijos vykusios 2009- m. gruodžio 15 d. Vilniuje pranešimas. Vilniaus universiteto leidykla.
53. Šaltauskienė, S. (2013). Paveldėjimo teisė: lyginamieji aspektai. Iš Sagatys, G. *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: pirmieji dešimt galiojimo metų. Mokslo studija*. Mykolo Romerio universitetas.
54. Šaltauskienė, S. (2018). Testatoriaus laisvės principas. Iš Augytė-Kamarauskienė, L. et al. *Paveldėjimo teisė. Versus*.
55. Terebeiza, Ž. (2008). Dispozityvumo principo galiojimo ribos ginant viešąjį interesą teisme. *Jurisprudencija* 7(109).
56. Thommen, M. (2022). *Introduction to Swiss Law*. Zurich.
57. Toit, F. (2013). Criticism of the Testamentary Undue Influence Doctrine in the United States: Lessons for South Africa? *Journal of Civil Law Studies*, 6 (2).
58. Van Zyl, R. (2023). The Limitations on Freedom of Testation. In: Sarpong, P., Alsemgeest, L. (eds) *Perspectives in Financial Therapy*. Springer, Cham.
59. Vėlyvis, S. ir Jonaitis, M. (2008). XII lentelių įstatymai ir kai kurios atskirų šiuolaikinės teisės šakų bei institutų nuostatos. *Jurisprudencija* 1 (103).
60. Vileita, A. (2003). Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga (3). Paveldėjimo teisė. *Justitia* 5.
61. Vileita, A. (2011). *Paveldėjimo teisė*. Justitia.
62. Zalucki, M. (2021). *Wills Formalities versus Testator's Intention. Functional model of effective testation for informal wills*. Nomos.
63. Zimmermann, R. (2007). *Compulsory Heirship in Roman Law*. In book: *Exploring the Law of Succession*. Studies National, Historical and Comparative.
64. Zimmermann, R. (2020). Pflichtteil und Noterbenrecht in historisch-vergleichender Perspektive. *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht* 84.

Teismų praktika:

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika:

65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3- 343/1999.
66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. lapkričio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1125/2003.

67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 gruodžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-683/2006.
68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-12/2007.
69. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-609/2008.
70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. liepos 3 d. nutartis, civilinėje byloje Nr. 3K-3-328/2009.
71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. liepos 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-322/2009.
72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-560/2009.
73. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-246/2011.
74. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-295/2011.
75. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-382/2011.
76. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-191/2012.
77. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-190/2013.
78. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. sausio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-120/2014.
79. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gegužės 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-273/2014.
80. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gegužės 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-319-695/2015.
81. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3- 686-611/2015.
82. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-258-219/2016.
83. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-10-421/2017.

84. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-176-916/2017.
85. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. lapkričio 15 d. apžvalga bylose dėl paveldėjimo. *Teismų praktika* Nr. 47.
86. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-149-421/2019.
87. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gruodžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-328-248/2020.
88. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-275-378/2023.

Apygardos teismų praktika:

89. Kauno apygardos teismo 2017 m. rugsėjo 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1623-413/2017.
90. Kauno apygardos teismo 2018 m. lapkričio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1047-524/2018.
91. Kauno apygardos teismo 2020 m. rugsėjo 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-19-343/2020.
92. Klaipėdos apygardos teismo 2021 m. rugpjūčio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-687-513/2021.
93. Klaipėdos apygardos teismo 2021 m. rugpjūčio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-712-265/2021.
94. Klaipėdos apygardos teismo 2024 m. vasario 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-152-730/2024.
95. Panevėžio apygardos teismo 2023 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-511-589/2023.
96. Vilniaus apygardos teismo 2018 m. sausio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-678-431/2018.
97. Vilniaus apygardos teismo 2019 m. gegužės 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-673-912/2019.
98. Vilniaus apygardos teismo 2020 m. sausio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-814-275/2020.
99. Vilniaus apygardos teismo 2023 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-52-3-01597-2022-0.

Apylinkės teismų praktika:

100. Alytaus apylinkės teismo 2023 m. rugsėjo 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-4245-887/2023.
101. Kauno apylinkės teismo 2019 m. birželio 25 d. nutartis civilinėje byloje e2-361-435/2019.
102. Kauno apylinkės teismo 2021 m. birželio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2YT-8331-1144/2021.-
103. Kauno apylinkės teismo 2022 m. liepos 27 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2-926-435/2022.
104. Klaipėdos apylinkės teismo 2018 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-94-586/2018.
105. Klaipėdos apylinkės teismo 2019 m. rugsėjo 11 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2-111-1067/2019
106. Klaipėdos apylinkės teismo 2021 m. rugpjūčio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-2421-941/2021.
107. Marijampolės apylinkės teismo 2023 m. rugsėjo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2YT-5205-985/2023.
108. Panevėžio apylinkės teismo 2021 m. liepos 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-208-837/2021.
109. Plungės apylinkės teismo 2023 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-47-1054/2023.
110. Šiaulių apylinkės teismo 2017 m. gegužės 23d. sprendimas civilinėje byloje Nr.2-2703-291/2017.
111. Šiaulių apylinkės teismo 2019 m. spalio 18 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2YT-8046-284/2019.
112. Šiaulių apylinkės teismo 2023 m. lapkričio 28 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2-14283-632/2023.
113. Tauragės apylinkės teismo 2018 m. spalio 31 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. Nr. 2-867-635/2018.
114. Tauragės apylinkės teismo 2021 m. balandžio 15 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2-26-377/2021.
115. Vilniaus miesto apylinkės teismo 2018 m. lapkričio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-16915-861/2018.
116. Vilniaus miesto apylinkės teismo 2022 m. balandžio 25 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2-1053-931/2022.

Kiti šaltiniai:

117. Braun, A. (2020) Forced Heirship in Italy. Prieiga per internetą: https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID3717537_code608330.pdf?abstractid=3717537&mirid=1 [žiūrėta 2024 m. vasario 9 d.].
118. Civil partnership in Cyprus : what you need to know? (2024). Prieiga per internetą: <https://cmcyllaw.com/civil-partnership-in-cyprus-what-you-need-to-know/> [žiūrėta 2024 m. sausio 15 d.].
119. Forumas dėl teismų bendradarbiavimo civilinėse bylose: diskusijos su nacionaliniais parlamentais IV sesija šeimos teisė ir paveldėjimo teisė bendrosios pastabos. Europos Sąjungos vidaus politikos generalinis direktoratas C direktoratas Piliečių teisės ir konstituciniai reikalai (2008 m.). Prieiga per internetą: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/755/755341/755341lt.pdf. [žiūrėta 2024 m. vasario 20 d.].
120. Garetto R. et al. (2024). Italy, Prieiga per internetą: https://www.euro-family.eu/atlas_scheda-it [žiūrėta 2024 m. kovo 1 d.].
121. Incapacité de recevoir fondée sur l'article 909 du Code civil: illustration (2010). Prieiga per internetą: <https://actu.dalloz-etudiant.fr/a-la-une/article/incapacite-de-recevoir-fondee-sur-larticle-909-du-code-civil-illustration/h/a9bab0f2b0.html> [žiūrėta 2024 m. vasario 5 d.].
122. Kadys, E. (2021) Privalomoji palikimo dalis: kokia palikimo dalis priklauso artimiesiems nepaisant testamentu turinio? kovo 22 d. Prieiga per internetą: <https://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=54&str=80702> [žiūrėta 2024 m. vasario 11 d.].
123. Kieras, E. (2022) Teisininko komentaras. Ar kreditorius gali užginčyti skolininko atsisakymą priimti palikimą? spalio 15 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/law/teisininko-komentaras-ar-kreditorius-gali-uzgincyti-skolininko-atsisakyma-priimti-palikima-91424779> [žiūrėta 2024 m. sausio 20 d.].
124. Koumpli, V. and Marazopoulou V. (2024). Greece, Prieiga per internetą: https://psfes.euro-family.eu/atlas_scheda-gr [žiūrėta 2024 m. kovo 13 d.].
125. Kroppenber, I. (2012). Succession upon Deat, Max-EuP. Prieiga per internetą: https://max-eup2012.mpipriv.de/index.php/Succession_upon_Death [žiūrėta 2024 m. sausio 19 d.].

126. Lietuvių kalbos žodynas (2018). Lietuvių kalbos institutas. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/?zodis=prasti&id=22239310014> [žiūrėta 2024 m. sausio 10 d.].
127. Lietuvių kalbos žodynas (2018). Lietuvių kalbos institutas. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/?zodis=neat%C5%A1aukiamas&id=20013110000> [žiūrėta 2024 m. kovo 5 d.].
128. Lietuvos Respublikos 2021 m. gyventojų ir būstų surašymo rezultatai. Namų ūkiai ir šeimos Oficialios statistikos portalas (2022). Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/2021-gyventoju-ir-bustu-surasymo-rezultatai/namu-ukiai-ir-seimos> [žiūrėta 2024 m. vasario 4 d.].
129. Moteris išbraukė savo vaikus iš testamentu ir paliko turtingą palikimą savo katėms ir šunims (2024) sausio 27 d. Prieiga per internetą: <https://ve.lt/gyvenimas/laisvalaikis/moteris-isbrauke-savo-vaikus-is-testamento-ir-paliko-turtinga-palikima-savo>[žiūrėta 2024 m. sausio 9 d.].
130. Roux, E. (2013). Freedom of testation, Can a person disinherit a spouse? Prieiga per internetą: <https://www.saflii.org/za/journals/DEREBUS/2013/225.html> [žiūrėta 2024 m. sausio 14 d.].
131. Snarskytė, R. (2024). Palikimo priėmimas. Prieiga per internetą: <https://ramunesnarskyte.lt/palikimo-priemimas> [žiūrėta 2024 m. vasario 20 d.].
132. Testamentu pripažinimas negaliojančiu (nuginčijimas) (2024). Vilniaus teisės centras. Prieiga per internetą: <https://vilniausteisescentras.lt/testamento-pripazinimas-negaliojanciu-nugincijimas/>[žiūrėta 2024 m. sausio 10 d.].
133. Testamentu turinys ir sąlygos (2020). Vilniaus universiteto teisės klinika balandžio 18 d. Prieiga per internetą: <https://teisesklinika.lt/testamento-turinys-ir-salygos/> [žiūrėta 2024 m. vasario 23 d.].
134. Testamentu registru duomenys apie testamentus įregistruoti nuo 2021 m. Prieiga per internetą: <https://www.registrucentras.lt/p/1594,2024>. [žiūrėta 2024 m. sausio 6 d.].
135. Testamentu registru duomenys apie testamentus įregistruoti nuo 2011 m. iki 2020 m. Prieiga per internetą: <https://www.registrucentras.lt/p/1594> [žiūrėta 2024 m. sausio 6 d.].
136. Why the sensational administration of Leona Helmsley’s estate matters for you. Prieiga per internetą: <https://estateelderplanning.com/2019/10/31/why-the-sensational-administration-of-leona-helmsleys-estate-matters-for-you/> [žiūrėta 2024 m. kovo 16 d.].

SANTRAUKA

Dispozityvumo ribojimai paveldėjimo pagal testamentą atveju

Darius Viskontas

Magistro darbe, nagrinėjant reikšmingus teisės aktus, mokslininkų padarytas išvadas doktrinoje, teismų praktikoje pateiktus išaiškinimus bei aktualią statistiką, analizuojami dispozityvumo ribojimai paveldėjimo pagal testamentą atveju. Būtent šie ribojimai atskleidžia tikrąją dispozityvumo vertę paveldėjime pagal testamentą. Todėl šiuo darbu, analizuojant dispozityvumo ribojimų paveldėjime pagal testamentą teorinius ir praktinius ypatumus, siekiama išsiaiškinti ar valstybės kišimasis į šią jautrią sritį neatgraso asmenų nuo testamento sudarymo? Ar nustatyti dispozityvumo ribojimai išlaiko pusiausvyrą tarp testamentinės laisvės principo ir įpėdinių laisvės principo? Ir ar nustatytos dispozityvumo ribos paveldėjimo pagal testamentą atveju yra pateisinamos, pakankamos ir tebėra aktualios?

Darbe apžvelgiama paveldėjimo pagal testamentą esmė, aptariamas dispozityvumo turinys, jo įgyvendinimo ribos. Pasirinkta tema labiausiai atskleidžiama per dispozityvumo ribojimų ypatumų, taikomų atskirai testatoriui ir atskirai įpėdiniams, analizę. Tyrimas atkleidė, kad nenumačius dispozityvumo ribojimo, kuris draustų paveldėti pagal testamentą, sudarytą testatoriaus ligos metu jam pagalbą teikusių medicinos (įskaitant pagalbinius), farmacijos, religinių darbuotojų naudai, kyla moralinė dilema, testatorius neapsaugomas nuo galimos įtakos, piktnaudžiavimo, o minėti darbuotojai nuo pakenkimo jų reputacijai. Tai, kad teisės į privalomąją palikimo dalį neturi kartu gyvenantys, bendrą ūkį vedę asmenys neatitinka Lietuvos socialinės tikrovės ir socialinio teisingumo. Palikimo nepriėmimas, sukurdamas įpėdiniui galimybę atkurti palikimo priėmimo terminą (teisme) nėra neatšaukiamas. Tai sukuria teisinio tikrumo stoką paveldėjimą priėmusiems asmenims. Siekiant patobulinti esamą teisinį reglamentavimą, įstatymų leidėjui teikiami siūlymai papildyti CK 5.6. str. 4 dalimi ir papildyti CK 5.20 str. 1 dalį.

SUMMARY

Restrictions on Disposition in the Case of inheritance by will

Darius Viskontas

The Master's thesis analyses the limitations of disposition in the case of succession by will by examining relevant legislation, the conclusions of scholars in doctrine, the interpretations given in case law and relevant statistics. It is precisely these limitations that restore the true value of dispositive power in succession under a will. Therefore, by analysing the theoretical and practical specificities of the limitations on dispositive power in succession by will, the present work seeks to find out whether the State's interference in this sensitive area discourages individuals from making a will? Do the restrictions on dispositive powers strike a balance between the principle of testamentary freedom and the principle of freedom of heirs? And are the limits imposed on dispositive powers in the case of testamentary succession justified, sufficient and still relevant?

The paper provides an overview of the essence of testamentary succession, discusses the content of dispositivity and the limits of its implementation. The chosen topic is most clearly revealed through an analysis of the peculiarities of the limitations of dispositive power, which apply separately to the testator and to the heirs. The study reveals that the absence of a limitation on dispositive powers which would prohibit inheritance under a will drawn up in favour of medical (including auxiliary), pharmaceutical and religious personnel who had provided assistance to the testator at the time of the testator's illness poses a moral dilemma, and does not protect the testator from possible influence and abuse, or the aforementioned personnel from damage to their reputation. The fact that persons living together in a common household are not entitled to the mandatory share of the estate is not in line with the social reality and social justice in Lithuania. The non-acceptance of an inheritance by creating the possibility for the heir to restore the time-limit for acceptance of the inheritance (in court) is not irrevocable. This creates a lack of legal certainty for those who have accepted the succession. In order to improve the existing legal framework, it is proposed to the legislator to add Article 5.6(4) and to supplement Article 5.20(1) of the CC.